पाई-२५

नै.
११ टी.
१

श्रीलक्ष्मीनृसिंहो जयतः इदानीं राजवर्णनार्थमेकादशं सर्गमारभते तामिति तदनु अनंतरं भीमभूर्भीमजा भैमी चेतसि धृतस्यनलस्य
लाभाय नलप्राप्त्यै राजसभां देवतां सा भैमी देवदेवतामिवभाजनविधेयविशेषेवेचकिंभूतां मुदे उत्सवसन्ध्वत्तमानः प्रसादः प्रसन्नता यस्याः मैम्भागम
नात्महर्षां अथ च मुखचे देवसन्नवरदानलक्षणः प्रसादोयस्याः तां वरदानुसुखप्रसादात्तथा प्रसादनुरभावात् अनिमेषेण स्वेन भैमीं निभाल
यंती विलोकयंती अथ च देवतात्वात्स्वभावादेव निमेषरहितेन नेत्रेण रसात् स्नेहेन भक्त्या विलोकयंतीं १ नहीति नैर्मल्यभिः स्तुतनौ भैम्यांप
रं केवलं दृशाममज्जे निमग्नमिति न तथा केवलं हृदयेन निमग्नमिति न किंतु तस्याः निर्मलावयवभित्तिषु निर्मलांगकुड्येषु तद्भिम्बप्रतिफलनेषु च
प्रतिफलन्नृपतिविलोनिजदेहस्तस्य दर्शनात् व्याजात् सर्वोत्मना निःसर्वेणापि शरीरेण मग्नं तेषां नमन्नमानसे एतत्दापन्ने जाते रतिन किंतुस
र्वमपि शरीरं तदायतं जातं तदीया ये यवयवास्तेषु सर्वेषामपि शरीराणि प्रतिफलितानीति भावः सर्वोपि सर्वेषां तत्परवशा जाता इत्यर्थः नि

तां देवतामित्रमुखें उल्लसत्प्रसादाममत्वा रसादनिमेषेणनिभालयंतीं लाभायचेतसि धृतस्य नरस्य भीमभूर्भीमजा नृदनु राजसभां वभा
ज १ तन्निर्मलावयवभित्तिषु तद्विभूषारत्नेषु च प्रतिफलन्निजदेहदंभात् दृशापरं नु हृदयेन न केवलेनैः सर्वात्मनैव सुतनो
र्यवभिर्ममज्जे २ द्यामंतरा वसुमतीमथ गाधिजन्मा य द्यन्यमेव निरमात्स तु नाकलोकं चारुः स्म तद्गगनविश्वदशक्विमानैस्ता
२ इत्युक्तमिव वसौ विबुधैरुपागतानां ३॥ मलत्वादवयवेषु प्रतिबिंबोपलक्षः भित्तिशब्दः प्रकृतसार्थेवा २ द्यामिति गाधिजन्मावि
श्वामित्रः द्यां वसुमतीं मंतरा स्वर्गभूम्योर्मध्ये यद्यन्यमेव नाकलोकं निरमात्स तं नाकं निरमात्त तर्हि स स्वर्गलोको यादृक् यादृशः चारुः
सुंदरः अभविष्यत् तर्हि स्वयंवरं अवलोकयितुमागतानां देवादीनां विमानैः कृत्वा तस्वयंवरदेशात् उपरि वर्तमाने अभ्रगगने ता
दृशमभूत् गाधिजो यद्दि स्वर्गमर्त्यमध्ये अन्यं स्वर्गमकरिष्यत् तर्हि भुवि उत्कृष्टानि विमानानि भैमीवरणार्थं भूमिमागतानां देवानां वि
मानानि नेमवेति अमरविमानानि अंतरिक्षगतानि तैर्विमानैः कृतान्तकमनदृक्चारुताद्दृगभविष्यदिति वा अंतरिक्षनिर्मितस्व
र्गतुल्यं तदाकाशमभूदिति भावः एवं चात्मालतेर्विश्वामित्र अमृत ॐ इत्यत्र क्रियातिपत्तौ ल्रङ् नत्वावन्मात्रक्रियापत्तेः पर्यवसानात्
॥ ३ ॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ श्री। एम
२

का.नै.
११ टी.
२

सज्जनेभ्वस्वीयंपदं दीयंमपकाशयति एतत् श्लोकार्थोऽत्रभवेनैकगम्यः नजडुःसुमएव यतोनोधावन्नाद् दत्तिवनान्येभ्यः परादितिनामि
छ ईसंभवणमिति भगवतोषड्गुणैश्वर्ये संपन्नात्तथा चतुर्दश भुजंग मनुजनन्दनमस्याः ज्यावाकेवलानन्तेसद् सि अस्याभिम्याद
द्विणपत्ने पार्श्वेम चानुकूलं प मामिति मतिऊचे किं कृत्वा सद्दृशं देवादिवर्णनविषयं भेभ्या सद्दसद्दशमनुगुणं विधायकिमत्तयाऽस्
स्याः विनयेन वंधुरानम्राकंधरा निरीक्ष्य यस्याः भगवतीत्यादि विशेषणैर्देवा दिवलोन मामपूर्व दैलिलं पदमिस्मनेन भेभीम लेपातितं
चसविर्त ७॥ ॥ कि मुखाचे त्यादि अभ्यागमदिति हे स्यंमति रहस्वयंवरेमदनभुजादेवानां एषा कोटि संख्योदेवाः समभ्यागता इत्यर्थः येषांदे
वानां देख्यकथनं पार्श्वेको न वर्णनं अन्देणलं वर्षशतमपि पतति अतिक्रामत्येवं षोलेव भुषाते नापि कर्तुं न शक्यत इत्यर्थः तस्मात्त्वं मनसापर
रिभाव्य विचार्य अस्यां देवकोटिमध्ये एकं चित्तावकीनाचित्तवृत्ति रनुधावति अभिलषति तम् एव वृणीष्व तावकीनाचित्तवृत्तिर्मनसा विचार्यैत

अभ्यागमन्नरवधुजारिद्रकोटिरेषा येषां प्रकथनमलं न तातिपाते अस्यां हृदा घमनसा परिभाव्यकं त्वियं चित्तवृ
त्तिरनुधावति तावकीना ८ अथवा त्वदीत्तणोत्सवादनिमेषतैव स्वाभाविका निमिषता मिलिता यथाभूत् अास्येत्ये
वलवन्न च थरोपभोगेमुग्धे विधावमृतपानमपि द्वितीयास्तु ९॥

नेत्रसरस्वात्यामादरःसूचितः तावकीनायुष्मदस्मदोरन्यतरस्यामितिखञ् तवकममकावितितवकादेशः ८ एषामिति न
नु मुग्धे सुंदरि एषां देवानां त्वदीत्तणोत्सवरसा त्प्रीते ईतोरेषा प्रत्यत्तदृष्ट्यानिमेषता निर्निमेषता स्वाभाविकी सहजा अनिषतात्
यामिलिता संयुक्तासतीयथा द्वित्वा द्विप्रकारा भूतलत्येवममृतपानमपितथा अास्यविधौ मुखव्यंवहरे अधरोपभोगो
अधर चुंवनैः कृत्वा द्विधा द्विप्रकारं अस्तु भवतु यथा देवा देवत्वाद् निमिषा अपि त्वद्दवलोकनप्रसादात्पुनरप्यनिमेषा
जातास्तथा देवत्वात् सुधामृताशा वपि त्वदधरामृतास्वादाद् अमृताशाः पुनरुक्तभवं तीत्यर्थः चं प्रास्यसोऽस्तु त्वं मसूचि स्म
ते भवतु अोष्ठोपभोगः चेद् तुधाराव्यतिरिक्तोपभोगः स्वर्गोपभोगे हित्यर्थः ९॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ २
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कुर्वद्भिरिति तत्र स्वयंवरदेशे आलोकनाय दिवि संचरतां सुराणां अधिवासार्थं सौगंध्यार्थं ज्वालितैः कामशरादिधूपैः कृतान्यर्च
नाविधिः पूजाविधानमभूत् किंभूतैः भूपालानां च कृतस्य चलतित्तचामराणि तेषां मारुतौघैः वायुसंघैः आत्मभवस्य सौरभस्य संपदा
नंदानपात्रं कुर्वद्भिः चलच्चामरवायुवशाद्गगनचारिभिः धूपैर्देवाः परितुष्टाः बभूवुरित्यर्थः ५ तत्रेति तत्र स्वयंवरदेशे भृंगव
र्गो भ्रमरसंघः सौरभे सौगंध्यमार्गात् तद्भुजे किं कृत्वा अवनीन्द्रचयस्य राजसमूहस्य चंदनचंद्रः चंदनमुक्तकर्पूरः चंद्रकर्पूरश्चंद
नमिति मावललेन कृतं लेपनेपथ्यं अंगरागमनुसरतं तस्यागंधवद्वः सौगंध्यवाद्यौ यागंधवहो वायुस्तस्य भवादृशे आलोभिः स्वयं
किं मिसरूप्यनुश्च चिकृतुमदत्ताविभ्रमः आपतेतः आगच्छन्तौ ये अनंगशरास्तान् अनुसरति अनुकरोति एवं धीलः आपतेत् स्व
गीत्य तेतः कामशराः पुष्पाणि तदनुगामीवा सौगंध्यात् कुत्स्यात् सर्वत्र भ्रमराविचरंतीत्यस्मेतिभावः अन्योपि वत्साद्दिना वायुसंक

कुर्वद्भिरात्मभवसौरभसंपदानं भूपालचक्रचलचामरमारुतौघैः आलोकनाय दिवि संचरतां सुराणां तत्रार्चनाविधिरभू
दधिवासधूपैः ५ तत्रावनीन्द्रचयचंदनचंद्रलेपनेपथ्यगंधमयमग्रथमवाप्य अलोभि रायत्तदनंगशरानुसारी संरूप्य सौ
रभमगाद्भुजभृंगवर्गः ५ उत्तुंगमंगलमृदंगनिनाददंगीसर्वानुवादविधिबोधितसाधुमेधाः सौधस्रजः स्तुतपताकलया
भिनिन्युर्मन्येजनेषु निजतांडवपंडितत्वं ६ ॥ संभावयं भगवतीसदृशं विधाय वा दैवतानिनयवं पुरुकंपरायाः कूचेचतुर्द
शाजगज्जनतानुमस्यात्तत्राश्रिता सदसि दर्शितपक्षमस्याः ७ ॥

धूपसौरभं गाद्धते बकपंक्तौ नाभ्रमराणां देयात्वा मोदीपक्ष
त्वाम्बुकामबाणतुल्यत्वं ५ उत्तुंगेति सौधस्रजः धवलगृहपंक्तयः स्तुतपताकतया चलतयतं केतमाकृत्वा जनेषु जनानां समीपा इत्यर्थः
निजतांडवपंडितत्वं स्वीयनृत्यचातुर्यं अभिनिन्युरभिनयेन दर्शयामासुः इत्युत्प्रेक्ष्यते कृताः उत्तुंगोः तितारः मृदंगनिनादो
विवाहमंगलध्वनिस्तस्य भंग्यः प्रकारविशेषास्तासां सर्वैः सकलः अनुवादविधिः अनुकारणविधिः सकलस्य मृदंगशब्दस्य प्रति
शब्दविधिरिति यावत् तेन बोधिता ज्ञापिता साध्वी मेधा लक्ष्यया भंगीरलापासिः अन्योपि नर्तको मंगलनिनादभंगीनामनुवादे
नदीयन्नस्य करतलेदत्तताडमिन येन लोकेषु मदर्शयंति अन्योपि मेधावी गुणाख्यात्वात् स्वयं ... अनुवादेन बोधितसाधुमेधः

का.नै.
११ स.
३

अपि मनागपि लेशतोपि न लिलिंगुः स्म जानते स्म यतः पिपिलिकायाः अथ यो यो देशो तिष्ठति पिपीलिकाधरस्याः तथापि स्त्रीसन्नाः सन्निहिता नायका
देवादयस्तेषां विषयानि स्वालानि मुखानि तैः कृत्वा अस्य भैम्या निभैम्याविरक्तिचरितानि नमस्कारादीनि तेषामनुमयाऽनुमानेन तर्केण न पुनः
जज्ञुः जानते स्म तु रवधारणे वा जज्ञुरेव यतः एते निर्वर्णमुखास्तस्मादेते श्रुभैमीनानुरक्ता इति ज्ञातवन्त इत्यर्थः अजुजज्ञुरिति भैमीविरक्तिज्ञा
ना अनुपश्चात् पातित्यादिवचनं विनैवान्यत्र जग्मुरिति तेषां पतितत्वं सूचितं १२॥ ॥ त्वलित्वेति यानि वर्गः वाहकसार्थः रक्षः सु निजस्वर
सारणमेव दूषणासाः अस्मान्नाद्रियिष्यतीति भिया तेभ्यः निवृत्तः पराङ्मुखः तथा अस्यमुखत्वनंगनरमुखास्वांगेषु विद्याधरेषु भैम्यावण्वेव
सत्वाऽधरतोऽन्नतामवेत्यविचार्य निवृत्तः एते भैमीवरणयोग्या न भवेतीति तथा गंधर्वसंसदि गंधर्ववर्गे तस्याभैम्याः स्वरस्यकं माधुर्यस्य
रक्षःस्वरं लक्षणमवेत्य निजं निवृत्तो विद्याधरे षधरतां वणुषेव भैम्याः गंधर्वसंसदि न गंधमपि स्वरस्य तस्या विमृश्य विमुखो जनिया निवर्गः
१३ दीनेषु सत्त्वपिहितां फलविस्तरेषु द्वैरदर्शिन मुखं त्रपयेव तस्यां तेजः स्वतेस्म सुरसाक्षिपतिव्रतां किं तां कल्पवीरुधि मधिद्वितिनां
वैतीर्णां १४ जन्यास्ततः फलमुता मधिपं सुरेघान्माजिष्ट मंजिम विगाढपदो रुलक्ष्मीं तां मानसं निखिलवारिचयान्नवीनां हंसावलीमि
वघनागमयां बभूवुः १५॥ गंधमपिन विमृश्य नावेत्य विमुखो जनिजाः अथ रता भवेत्येतस्याः राक्षसाद्यैनामयोग्यत्वात्तान प्रतिगच्छ
तिस्मेतिभावः १३ दीनेष्विति पंचेत्तुमपयेव लज्जयेव भैम्या विषये मुखंना दर्शिन दर्शितं यतः किंभूतैः दीनेषु दरिद्रेषु जनेषु सत्त्वपिहिता
फलाविस्तरदा धनफल नये दुः नेभ्योन वितीर्णे धने रितिरूपणेरित्यर्थः भैम्या इति पाठे तस्याः भैम्याग्ने लज्जयेति योज्यं पक्षेषु
नाधिपत्वं प्रसिद्धं लज्जाविभितिजानेत्याशंक्याह तेपत्तास्ताभैमीं अधिधिसिति पृथिव्यामवतीर्णां सुरसाक्षिनः कल्परक्षस्य पत्युरिति न
स्वरत्वलक्षणं वृतद्वतीयस्या लोकलताविरुधस्त्रीये कल्पवल्ली अनितिव दुराज्ञी अथ च सुरसाविनत्व त्वस्य पतिकल्पवल्लीं किं न जानते स्म
तिवेदस्यांतां प्रति स्वतिरूपणस्यात्मनाऽयोग्यत्वात्ते मुखं नादर्शीतिभावः अयोपि रूपणो वदान्यमुखं निरीक्षणे विलज्जते १४ ततजनीं वदंतीति
जन्या वाहकाः तां भैमीं सुरेघाद्देवसमूहात्सकाशात्फलभूतामधिपं सर्वराजेंद्रा सुकीं गमयां बभूवुः प्रापयामासुः किंभूतां मंजिष्ट्या रक्तवहस्त्री
जिष्ठत्वमसंमंजिमानं रम्यतामवगाढतेएवं शीलोपदोष्ठ लक्ष्मी श्वरणाधरशोभा यस्याः साकेकस्मात्कां किमिव नवीनां द्रुतनामेयानि निखिल

राम
३

एकाकिति सकलानि रत्नान्येव फलानि यस्य तानि फलतीति वा सकलरत्नफलः प्रसिद्धस्तरुः कल्पवृक्षः एवं देवानां गिरेः सुमेरोः पंच
पर्णत्वात् खलु हस्त इवाभाति शोभते किं तत्तस्य मेरोः प्राक् पूर्वं दुग्धाम्भसिरेव सुरभिर्धेनुर्येन पृष्ठगो रूपाम्भस्तु रत्नानि दुग्धाम्भ
सि एव यत्र तस्य किंभूतः तरुः पयोधेः क्षीरसमुद्रस्य बिंदुभिः तत उत्पन्नत्वात् स्फुरितः पयोभिरिति पाठे दुग्धपयोधेः बिंदुभिरिति आलोच्य
अत्र च तत्र मुक्ताफलं पुलकेन सान्वयं सार्थकमेतद्देवनामयस्येनं विधं तत्वान्निवक्त सान्वि हस्तस्य फलं हि पुलकेशदन व्यपदिश्यते तेन
प्राप्तमुक्ताफलस्यापि फलत्वं कल्पवृक्षस्य फलत्वात् इति भावः प्रारब्धगोदोहनस्य पाणिना हि नाद्ये स्यमिमशाले कल्पवृक्षो मेरोः करस्था
सीत् दोहने दुग्धसंपर्कस्यापि संभवात्तेन चरत्नानामेव दुग्धत्वादस्य च रत्नसादृत्वात्मायेण मेरोः पाणि स्वायमित्यर्थः क्षीरोदान
स्यान्यत्वाम्नुक्तादीनि रत्नानि दुग्धबिंदुतुल्यानि शोभन्ते इत्यर्थः अथ पंचपर्णत्वोः सर्वथा यस्य कल्पवृक्षः किल पंचकरोऽपि गु

एणां गिरेः सकलरत्नफलस्तरुः सप्राग्दुग्धाम्भसि सुरभेः कृत्तपंचपर्णः मुक्ताफलनुसान्वयनामतत्र चाभाति बिंदुभि
रिव स्फुरितः पयोधेः १० वक्त्रेऽसन्निधिनिमीलदलारविंदद्वन्द्वभ्रमभ्रमम पाणिजलिमात्मभौलौ कृत्वापराधमयमुचत
लमीत्ममाणः साम्यत्नगतु सम रेः सुपयान्तमानि ११ तत्तत्क्षिरागमुदितं शिविकाधरस्याः साक्षाद्भिः समस्तुनाशयि
यानधुर्याः आसन्नायकविवरसामुखोत्तुमेयमेमी विरलेचरितानुमयाम्बुजमुः १२॥ लोभिः पंचशाखः एषपदिशास्त्रीमेत्रग।
रत्नानि महोषधी धृदुग्धेत्यागमः कत्वनेनेस्साय नेनसान्वयसंयोगं नाम यस्यैवं विधं मुक्ताफलं संपादयन्ने चेति वा गोपालसदृचारित्वाद्गोप्यानाद
रस्फुरितः १० वक्त्रेति अथ समरस्वतो वक्त्रानन्तरं स्मृपरेः साम्भेमोक्ष्यन्न सपराजादिसमीपेगं तु रूपयान्तमानि स्मृत्वा तां किंभूतां आत्ममौ
लौ अंजलिं कृत्वा देवान्नमस्कृत्य न रएजनोपराधस्तज्ज्ञानितमयं पापादितेनं च चलपयात्या देवानां नमीत्ममाणा किंभूतमंजलिं वक्त्रे दोर्मुखस्व
दृस्य सन्निधि तस्मान्निमीलितानि संकुचंति दलानि पत्राणि यस्य तद्रविंदं इव यस्य भ्रमेद्भ्रमं समर्थं संकुचद्दलकमलयुगं तु स्यात्स्ये घनवराणि
णीतां जात्वाय न लवानुराग लं हस्तमात्मैषी रितिदेवैरपि ज्ञातेति भावः अन्यो वैसी त्समाणः सन्लपेस्तु कोप्यतेति निमीलंति निमीलानि पत्राप्रच
निमीलद्दले तिपाठे निमीलनशीलानीत्यर्थः ११ तदिति यानधुर्याः शिविकावाहिनः अदितं समुत्पन्नं तेषत्तेषु विरमामर्थीं ज्ञेयाः साक्षात्मस्तु तेणय

का॰ नै॰ ११ टी॰ ७

द्भुतस्यासुरगणस्यास्वादनेऽहेतुमात्रपर्यवसानं विशेषणवातार्द्विपर्यंकेवलं चेत्यन्वयः। एकान्तवत्समयोगपत्ये विविचं ज्ञानमत्र संवेधसामर्थ्यवादेवानां तत्पानसंभ
वेपि द्विजिकत्वाभावात्समकाले संभवात् तयोर्द्विजिकत्वसंभवेपि चैव ज्ञानमत्र संबंधाभावात् एतदुभयसंभवात्तद्वयोर्विशेषसंनिधिमेयमेव द
र्शानान्यकृत्यर्थः १९॥ ॥आपीतीति आपीतोतालुगताद्वेष्टात् यावि ज्वो निजीवतीति तृष्णा आपीतो विषयस्यैवं भूतेनैतेन वासुकिना कृतं रदन छ
दहंशा रावेनत्वद्यरदंडनेनेतया आप्नपथेतया यमद्युहेतु तयाधुनः नगणं नसंभावनीयं एतस्यचरणेतु वनेविषसंचारादप्यमतुभयेनैतं न
हतं इति न पांक नोपं द्विपस्यास्योपृषसारघटिते अमृतसारस्य चेतनकीने क्षेत्र टीमेघ रे वाधां विधातुं आसदंतं छद्दंशनस्य वासुकेर्वाशक्तिः
सामर्थ्य न घटते भज्यते अमृते द्विविधेन भवतीत्यर्थः आपि षदंष्ट्रायां विषस्मिंथकातनस्य पचोदराद्दित्वासलोपो वात्तेकृत्यानामितिष

आपीतो विषोधणरदन छदंष्ट्रा माप्ते नतेऽन रसर्थतयानगणं का यां विधातुमपरेद्विजनताकीने पीयूषसार घटिते घटनेस्य
शक्तिः २० तद्विस्फुरत्फणविलोकनभूतभीतेः कंपं च वीर्यपुलकं च ततो तुलस्याः सजातसात्त्विकविकारधियःस्वभर्त्यास्त्रसा
न्यवेषउरगाधिपतिर्विलक्षः २१ तद्दृष्टिभिःस्वचरणेफणिभिर्निशेषेर्निष्पत्यत किमपि स्वमनात्मनीने यत्रान्मयातुमनसोपि
विमानवाहाः संध्यानमहलकुलात्कमलाद्विनीयकक्षारमिउकरणाउवहासभाव २२॥ श्रोगतां मगणेनेयेत् २० तदिति उरगाधिप

तिर्विलक्षः सलज्जः सन् स्वभर्त्सेव्यकान्तमस्यान् नतिंतु महीभृत्तकादिषदार्थोत्सकाणान्यवारयत् किं भूतोऽस्वभर्त्यानेतस्य वासुकेर्विस्फुरतः
फणस्य विलोकनात् भूता संजाता या भीतिस्तस्याः सकाशात् तस्यास्मस्याः कंपं समीक्ष्य ततो तुल्यमनंतरं अविलंबितमित्यर्थः पुलकं च समीक्ष्य स
जातासात्त्विकविकारसंबंधिनी धीर्बुद्धिर्यस्य तां तादृशेभ्यस्याः कंपपुलकं च दृष्ट्वा किं स्वामिन्यनुरक्तेयमिति विचार्य नत्यं कुर्वतः इत्यर्थः तद्विस्फुरदि
ति तस्या विशेषणं वाभूता भीतिर्यस्या इति विग्रहः स्वाम्यभिलाषे एर्णभ्यस्यान्त्यं तिभयेनास्याः कंपादि प्रवृत्तं न त्वनुरागादिति नत्यमेवकुर्व
तिन्यवेधदित्यर्थः भर्त्यमो लीजस्यात्कृतत्वात् सलज्जत्वं फणद्वयोरिति फणशब्दः उच्चिं गोपितता तु निपातसमुदायः भर्त्याः चेउपघातत्वं प २१
तद्दृष्टिभिरिति तद्दृष्टिभिस्स्वस्वामिविलोकनैः वासुकिवेलसदग्निभिः वा अत एव स्वचरणे निपाशैः फणिभिः कर्कोटकादिभिः निष्पत्यहत्त्वेन्य
तत्किमप्यपूर्वं मनात्मनीनं स्वीयमहितं स्पृष्टं कृतं यत्तस्तान् सर्पान् भयात् मनसोपिगंतुकामा अपि विमानवाहाः मतीपयवनाः पतिकृत्यतोतस्त

राम ७

यस्या इति । यत्प्रनर्तीलां मेमीमभाषत् किंभूता सभायां सततं प्रागल्भा साका वाल्मीकिमुख्यैर्मुनिभिः व्यासे वेदादिः अखिलनाऽथ विस्तरः विभोः सर्व
व्यापिन्याः यस्याः देव्याः परिणामः आख्यायते कथ्यते तद्रूपैरेव माध्यव स्थिता किंभूतां ऊरुत्वरुद्रभाकनस्योमलंकारः स्तंभः सस्थार्धेन कृत्य
रूपं तत्सहकंभालं यस्यास्तां भयादीश्यासहवर्तमानेति भिन्नं वाऽयं एकार्थो नित्यमेषः हंसस्य रक्षेति निपातनात् उरुत्वरः साधुः १६ आश्ले
षेति सोयं वासुकिः किंभूतः शंभोः सेवासु अर्पितः आसक्तः तथा सितश्रीः श्वेतशोभः अक्षकः सः शंभोः यज्ञोपवीतपदवीं भजते किंभूतो
यः आश्लेषेण आलिंगनेन लग्नं यत् गिरिजाकुचकुंकुमं तेन रक्तत्वापट्टसूत्रस्य परिरंभणेनेव शोणशोभः रक्तशोभः यज्ञोपवीतमपि ध्यते यं
षिस्यानेन यद्भसूत्रेण शोणशोभं भवति सर्वदा शंभुसेवया भोगाभावादेव माहणोऽधीति भावः उपाणेषु देवानां जातवेरुणो पिकारश्च यासे विप्र
त्रियो विप्रस्यैव स्पः दसूत्रो मयो मौंजि क्षत्रिय इति वचनात् यज्ञोपवीतस्यावश्यकत्वं कथितं इति वाप्रथितइति पाठे सेवासु व्योमतः १७ पाणौ वि ।

यस्या विभोरखिलज्वाऽथ विस्तरो यमाख्यायते परिणतिर्मुनिभिः पुनः सा ऊरुत्वरामलकरार्कपरार्धभालां वालाप्रभा वतसभा
सततप्रगल्भा १६ आश्लेषलग्नगिरिजाकुचकुंकुमेन यः पट्टसूत्रपरिरंभणशोणशोभः यज्ञोपवीतिपदवीं भजते स शंभोः सेवा
सु वासुकिरयं प्रथितः सितश्रीः १७ पाणौ फणी भजति कंकणभूषमेषां पंमनोहररत्नमणीयमूर्तिः कोटीरबंधनधनु
र्गुणयोगपट्टव्यापारपारगममुं भुजगं भर्तुः १८ यत्त्वैकपारसनया स्तम्भोऽभ्यदेहो रप्यनन्यात्वदधरस्यासे द्विजिह्वः आम्बार
मन्तुगपदेषपरो विपोषो निर्णितुमेत उभ यस्य यदि क्षमः स्यात् १९ ॥ निदेमेभ्ये सोयं फणी वासुकिः एषो पांसुषे पाणौ कंकणभूषं कंक
णत्वं भजति यातो सर्पः किंभूतं कंकणभूषं कंकणत्वं उच्चैर्मनोहररमणीभिः रमणीयं कंकणमपि रत्नैः रमणीयं भवति त्वं मन्तुभजं किंभूतं भन्तभ
र्तुः शिवस्य कोटीरबंधनं जटाजूटबंधनं धनुर्गुणः धनुर्ज्या योगपट्टश्चेतेषां व्यापारस्य भवनं तस्य पारगं तत्र कुशलं कोटीरबंधनं धनुर्गुणो योगप
ट्टो भूतं मनोहररमणीः सुंदरफणरत्ने इति वा उच्चैरमणीयममुं वासुदेवस्य कोटीरादि विशेषेणानेन वाणभावः सूचितः १८ यत्वेति जनमुद्रसंबंधादेकपारस
नया जिह्वया ईश्वरस्य देहः चंद्रस्यामृतं धृत्वा अन्यापि हि लोपयात्वदधरस्यारसमपि पत्वाचं श्मृतमो वामृतं च युगपदेककाले आस्वादयन्यपि तत्र ए
तद्रूभयस्य चंद्रामृतौ एरसलवणस्य परं विशेषं तारतम्यं दिश्यतुं यदि क्षमः समर्थः स्यात् हि आयं मेव वासुकिरेव नान्य उत्सर्पः यतो द्विजिह्वः द्वि जि

का॰नै॰
२१ टी॰
५

स्वामीति हे त्रिलंद्रस्य तिलकसितस्य पुष्करस्य कमलस्यातिरस्करणे जये त्वमेमममर्थे अस्ति गौलोक्ये यस्यास्तस्याः संबोधनं मे मिस्वादूदके म
धुरसलिले जलनिधौ समुद्रे सवनेन नाम्ना नेन राज्ञा सार्धं नववारिविहारलीलाजलक्रीडाभ्यासम्याम्यां वेत्तु तस्मात्पुष्करस्य द्वीपस्य पतितं
मसि तु सवननामानं मम पुं राजानं भज वृणीष्व तत्त्वौ नित्यं प्रमीलयोरित्यमरः २७ सावर्त्तेति आवर्त्तेन दक्षिणावर्त्तेन सह वर्त्तमानः।
सावर्त्तस्तस्य भावस्तेन भवद्रुत्यद्यमानं अद्भुतमाश्चर्यं यस्मात् देवं भूतो नाभिरूपो यस्यास्तत्संबुद्धिः हे लक्षणगभीरनाभिरूपे भैमी एतस्य स
वनस्योपवर्त्तने देशः आत्मनैव स्वयमेव भौमं भूमं भवं स्वः स्वर्गः तेन एतद्योग्या एतद्देशा सवेपि नी एतद्राजसंबंधिनी वा श्रियमेव स्वाराज्यम
गैरज्यं नाजयसि अपितु अर्जयत्वं एतद्देहस्यान्नी विलासपरिग्रहणे ईद्दक्तुल्यमनेन प्राचीकृतं वृणीष्वेति भावः रूपस्य च सावर्त्तत्वा

स्वादूदके जलनिधौ सवनेन सार्धम् अप्याप्य वेत्तु नववारिविहारलीलाः द्वीपस्य तस्य पतिम् अंगुभज पुष्करस्य नित्यं द्युवक्त्रतिरस्करण
क्षमाक्षि २७ सावर्त्तभाव भवदद्भुतनाभिरूपे स्वर्भौममेतदुपवर्त्तनमात्मनैव स्वाराज्यमर्जयसि न श्रियमेतदीयामेतद्गृहेप
रिग्रहणशचीविलासे २८ देवः स्वयं वसति तत्र किल स्वयंभूर्न्यग्रोधमंडलतले हिमशीतलेयः स त्वां विलोक्य निजशिल्प
मनन्यकल्पं सर्वेषु कारुषु करोतु करेण दर्पं २९ न्यग्रोधनादि दिवि दिवः पतत्प्रतप्तादेर्न्यग्रोधमात्मभरथारमिवावरोहैः तत्तस्य पाकि
फलनीलदलस्य तिष्ठां द्वीपस्य पश्य शितिपत्रजमातपत्रं ३०॥ न आश्चर्यकारिणी इत्यनपदोदेशविषयो तत्पवर्त्तनं २८ देवइति तत्र

पुष्करद्वीपे हिमवत् शीतलच्छाये न्यग्रोधमंडलतले मंडलाकारवटवृक्षाधःप्रदेशे यः स्वयंभूर्ब्रह्मा देवः स्वयं साक्षात्स्वरूपेण किल प्रसिद्धं
वसति स ब्रह्मा त्वां तरले त्वां अनन्यकल्पं अनन्यसदृशं निजशिल्पं निजनिर्माणं विलोक्य सर्वेषु कारुषु शिल्पिषु विषये करेण दर्पं गर्वं करो
तु एवं सुंदरतरे शिल्पनिर्माणे कुशलो मदन्यस्य हस्तो न विद्यते इति त्वां वीक्ष्य तस्य वृद्धिरुदेष्यतीति भावः अन्येन कल्प्यते निर्मीयते इत्यन्यकल्पं त
न्न भवतीत्यनन्यकल्पमन्येन निर्मातुमशक्यमित्यर्थः अन्यस्माद्विशेषस्यानभेवंनभवतिकल्पवंतंवा २९ न्यग्रोधेति हे भैमि त्वं न्यग्रोधवटं तस्य द्वी
पस्यातपत्रमिवातपत्रं छत्रं तु लं पश्य किंभूतं न्यग्रोधं दिव आकाशात्स्तततेऽत्र तपादेः स्मरस्यापाद्दिन्यक्ष अधो देशेरोधनान्निराकरणादेव न्यग्रोधं
न्यक्रुणद्धीति न्यग्रोध इति सान्वयनामानं अतिपीततलच्छायमित्यर्थः तथाऽवरोहैः शाखावात्मनैर्मलेः लता आत्मभरं धारयति एवंभूतस्थितं

राम
५

द्वीति विमानानां वा द्विधा संकुचत्फणागणैः फणन्दे दंश स्वान्त स्वातुरगप्रधानात् सर्पराजा वासुके विनीय पनीयतां राजसंघं अनयंत मापयामास । केः
कस्मात् किमिव इंदुकिरणैः संख्यायां नम्रतिसंकुचंति दलकुलानि पत्रसमूहा यस्य तस्मात् कमलात् द्वितीयहासभासं विकसती दीप्तिं क्षारं सोमोपि क-
मिव २३ देव्येति सा भैमी देव्या अथ पार्थिव हस्तमात्रणतु न्तादेभैमी रुचलत्फणादर्शनात् भयशीले त्वं स्वतावधानानां सावधानां भव तथैव परित्यज्य राज्ञो वि-
लोकयेत्यर्थः हे भैमी भुजोरराजानः अयं भीमसुतो भैम्याः निरीक्षां दर्शनं भजत भैमीं पश्यतेत्यर्थः तत्र भयाद्पुनर्दर्शनेन किमित्यत आह आलोकिता-
मपि एनां दृष्ट्वा पुनः पिबतां सादरं पश्यतां वो युष्माकं भैतदृष्टौ नेछा वत्सराणां वर्षाणां कोटिभिरपि न गच्छति नयाशाम्यति न्मतः पुनः मध्ये छं
विलोकयतेत्यर्थः स्पजते पाठे भैमी विलोकने मा कृद्धेम कृपास्वपश्य स्तुलज्जानया दृष्टिं युष्मान्न पश्येत्तस्मात्तज्ज्ञां विहाय यथा पश्यतितथा
कुरुतेत्यर्थः नरराएसे देव्हादृश्येनमपि कंपत्याम्पमित्यत आह आलोकितामिति वा २४ लोकेशेति यो वितनुः कामः लोकेशो ब्रह्मा केशवः शिव

हा संकुचत्फणगणा दुरगप्रधानात्राजसंघमनयं तत्र विमानवासाः । संख्याननम्रदलकुलात्कमलात् द्वितीयकक्षारिदुकिरणा इव हासभा-
से २३ देव्याभ्यधायि भव भीरुधृतावधाना मामीभुजो भजत भीमभुवो निरीक्षां । आलोकितामपि पुनः पिबतां दृशेला मिछा विगच्छति न व-
त्सरकोटिभिर्वः २४ लोकेशकेशवशिवानपि यश्चकार शृंगारनिर्भरतरांतरभावान् । पंचेंद्रियाणि जगतामिषुपंचकेन संक्षो-
भयन्वितनुतां वितनुर्मुदे वः २५ व्योम्नोपि क्षयमभिभूवर्षगुणोक्तकारमेनवलसत्स्मितपांतिशात्रीन् शृंगारसर्गरसिकद्युणकोदरि त्वं
दीपाधिपान्वयनयोनयगोचरत्वं २६॥

अ एतानपि तून् शृंगारेण रसेन पांतरो व्यावर्तितः अशोतिशाषितः प्रांतरोमानसः शांतभावो विरक्त-
त्वं येषां तान्विरक्तानपि अनुरक्तान्चकार स कामः वो युष्माकं मुदे विस्तवतां विस्तारयतु किं कुर्वन् इषुपंचकेन जगतां च चुरादीनि पंचेंद्रियाणि
क्षोभयन् विकारं प्रापयन् स्तरिस्थितिमलयकारिणो देवेशानपि यः स्ववशं चकार तस्य भवद्दर्शीकरणे कः प्रयास इति तदधीनाः संतः पुनः
मध्ये छं भैमीं विलोकयतेति भावः संख्यादिक्रमेणाभ्यर्हितत्वात्सर्वे निपाताः पंचकेन पंचपरिमाणमस्य संख्येयस्य पंचसंख्यायाः संज्ञा संघे धेतिकन्
२५ व्योमेति शृंगाररसस्य सर्गे निर्माणे रसिकं धीति मस्तुनः तन्निर्माणशीलं ह्युणकं तकृदन्तिकृशांतदेववाउदरं यस्याः तत्संबुधिकृशोदरि त्वं आम
न क्षोणाधिपान् व्रजात् हिमप्रक्षीपे ह्वराणन्व अज्ञः नयन योर्गोचरत्वं नयप्रापयानुग्रहबुध्या विलोकयेत्यर्थः किंभूतान् व्योम्नोपि क्षुणामुच्चैस्त्रिष्ठितं इषुवर्षे
कोणमोचनेजेष्यतइतिजेत्रिः ज्याहुंकारेणाप्यमं नस्तमयेलनशस्याप्रहत्यामस्मितानां शितानां तशक्ति रूपपोपमेमाभावोपेषांतान् अभिरिसेवपा

श्री·नै·
टी· ११

स्वामिवचनं हित्वा स्वीयप्रवर्त्तनं विषयत्वेनापेक्षितः विधिर्मार्गो यस्यैवंविधे स्वामिवचनानपेक्षकारिणी भवेत्कुशलतरेऽस्मिन्नेव
केशतिधर्मानुवाचो स्वामिवचनावसरः प्रास्ताव स्वनम्रवर्त्तितस्मादभिप्राय ज्ञात्वा स्व स्वनिर्य्युरितियत्नं अनपेक्षितमन्यस्वामिवच
नादि येन एवं विधो विधिर्यस्येति वा अन्यपक्षस्याहिता स्यादित्वा स्वैनिपातः ३४॥ ॥ ऋचेइति सा भगवती देवीह्यतमलया सुद
रतरत्वे नावमतो जिता वाग्मिनेयो कुमारो येनैवं भूतमन्यं नपमस्यनिर्दिश्य दर्शयित्वा पुनरूचे किमुच्यते आह अये भैमि कालो
नलया लज्जया अस्मानंतं नमंत्रि जास्यविवंद स्योन्मप्युकुलपोलाम्प्रणालते एवं भूतोयं राजाभ्युवलोक्यतां ३५ एतदिति हे भैमि
एतस्य उरः पठत् अप्य पश्य मंगतश्च मय द्विदिनं दंतस्यनादंरचैरेवचननिलासैः हत्वा अभवकाष्ठतरेऽस्ति नरो निरवकाशतरेऽस्मिन्

ऋचे पुनर्भगवती नयमन्यमस्येति दिश्य एव तमलावमत्वा म्नियेयं आलोक्यतामयमये कुलशील शालीरूपसीनतानत
मुदस्य निजास्यबिंबे ३५ एतत्सुरः पृथप्रथमवदिवंदेवाद्दं तरेरनवकाशतरे वरे स्मिन् उरत्तु ममस्ति पदमेव नमस्यदा
मर्त्यो नाथ पुनरुक्ति पातुकानां ३६ नन्वत्र हृदयमिति विश्रुतनाम्नि पाकपोपमर्त्यासि निसुधीभव सुधीभव सा एतद्भुजाविह
दृढंवद्विजयान पापिकि रागिराज निगिरजनितोत्तरते ३७॥ नंवरे च्याकाप्रेमत्स्य निममे तद्वदनस्य वंधोनि सुश्रुतिइं ताम्नां
वदानि उत्पत्तु मुदेतं पदमेवावकाशः एवनास्ति आकाश्रिता हिया ल्लोक्यस्य चानिरवकाशात्वान्म वचनान व कोपाः तथा
न्यायपुन रुक्तिः पातुकानां अर्थो पिनास्ति मया भियेया पाल्याः तेषा मर्थ्या श्रेत्तरो येमीगर्थे रे वो चंतेत तत्र पुनरुक्त
मर्थ योन रुक्तंच दोषो मम पत्स्य लक्ष्यः एत द्वचनं मुमापि संमतमितिस्यने वृणी ष्वेति भावः वहुभिर्वाग्भिरस्मिन्नपि स्याने
२ वर्णी व काशोन भवेति उत्पत्तु अनिरुपत सुमुन ३६ नन्विति नतु भैमिते आंतरं मानसं एतस्य राज्ञः भुजयोर्विरुदं प्रताप
स्तस्य स्तुतिपाठकाः येवंदिनस्तेभ्यो जातएवं भूतेयापि गिरा हृदय इतिविश्रुतनाम्नि अत्र स्मिन् राजनि रागि अनुरागयुक्तं किं
नाजनि भृद्भा काकुः कुतोनजानाति वा किं भूते पाकेवीपमस्य त्रिनिपाकधीपाधिपे किं भूतया गिरा सुधीभव पदितेष सुधीभव
सा अमृतीभवंत्या आकर्णयनी विदुषां अमृत तत्त्वपयानद्दु सर्वजनागिति विरामस्वेचन ३७॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ

राम
६

नेति अस्य राजहंसस्य राजश्रेष्ठस्य प्रियतमा चैत्यां तमभिमता कीर्त्तिः श्वेततां शुभ्रतां कर्पन्न चरतु गच्छतु अपि तु गच्छत्वेव तथा भुवने त्रैलो
क्यत्रयेपि कर्पेन गच्छतु लोकत्रयमपि व्याप्नोत्वेव महाकर्पेन श्वेततां श्वेताभवतु श्वेताभवत्येव त्रैलोक्ये चरत्वेव हंसस्यापि प्रियतमा योषि
तश्वेता भवति तथा भुवने कुडक्षेप्रदा जोउति विसादिमत्तया तिवा अत्र नाश्चर्यं विशदिम्नः धवलिता याः अद्वैते ऐक्यं श्वेतो कुर्वती हीरं
उभये च च्चंद्रच्छिपः परस्परस्मात् यत् पृथक्कृतं न्यातनोति भिन्नं न करोति इदं तु चित्रं हंसाद्विभिन्नो क्षीरं नीरं विविक्तं करोति इयं तु तयोरभेदं
करोतीत्याश्चर्यं अतिशुभ्रा त्रैलोक्यव्यापिनी चास्य कीर्त्तिर्वदान्यश्लाघ्यमिति भावः अद्वैतेनाभेद एवोक्तः जीवनं भुवनं वनमित्यमरः प
द्येष्वेतात्यस्मात् लोकस्ततः ३१ ॥ इति स्थंभे मीतस्मिन् राजनि देवाद्यथैव हृषणं नामेति प्रसिद्धो प्रापतन्त्रियस्त्र्यस्य वनस्य किल यस्मिन्नु
लेस्या मंत्रणयोगप संबध्यंतं कोमलं मधुरादरं नाम नाम्नास्तीति एतदेव हृषणं किंभूते प्ररोपित व्याप्तरिपुरिपद्दिविद्वत्सभायां मध्यगाञ्चि

न श्वेततां चरतु वा भुवनेषु राजहंसस्य नु प्रियतमा कथमस्य कीर्त्तिः चित्रं तु यद्विशदिमा द्वयमादिशंतौ क्षीरं च नीरं च मिथः पृथग्ग
तनोति ३१ प्ररोपितस्मरिपुरिपुरिषत्सभायामार्चितोपि शृंगारभंगिमधुरोपि कलाधरोपि तस्मिन्न बद्धमिममायतदेव नाम यत्कोमलेन किल त
स्य नलेति नाम ३२ अवहित्थवैस्थितमप्याकृतिभंगिभिरपांलिंगं चकार तदनादरणस्य विज्ञा राज्ञोपि तस्य तदलाभजतापवक्रिविक्रो
बभ्रुवमलिनछविभेमेयमः ३३ राजांतराभिमुखमिंदुमुखी मध्येनां जन्यजनी हृदयवेदिभयेव निन्युः अन्यानपेक्षितविधोनवस्तु
प्रधानां वाचां भवेत्यवसरः स्मृतिभवायमत्य ३४ ॥ नेपि प्रयुमगणेपि तथा शृंगारभंग्या शृंगाररचनया मधुरे मनोज्ञेपि तथा कलानां गीता

दिश्चतुःषष्टिकलानामाकरेपि सौम्यपांडित्यशृंगारित्वकलाकौशलादिगुणयुक्तेपि सर्वगुणोपेतस्य तस्मिन्नलेनुरागाऽस्या वरी प्रेतिभावः ३२ अव
हित्थेति अयविज्ञाज्ञानी एषा भैमी तदनादरणस्य सवनानादरस्य लिंगं चिह्नं भ वहित्थेवस्थितेपि तस्य आननं तदाकृतिभंगी अपांगमोटनेन च चकार अवहित्थलक्ष
णं मोटनेन च तन्निराचकारेत्यर्थः तस्य राज्ञोपि मलिनछवेर्मलिनकीर्त्तेर्यो भैम्या वाऽतुल्यमेव यमः तस्या अलाभाज्जातस्तापस्तल्लक्षणो वाक्ल
स्य लिङ्गीवर्णवलिंगमियात् श्यामशोभाः ईहूजनेन तस्याविरहज्वरो अनुमित इत्यर्थः यमो पेलीगौ ३३ राजेति अथ युजन्याः पानवाहाः इंदुमुखी भै
मीं जनीवधू हृदयवेदितये वभैम्याः शमनत्तये वधुरोगगच्छतेत्यादिभैमी वचनमंतरेणैव राजांतरस्याभिमुखं निन्युः यतो भिमायज्ञाः तत्तु यस्मादस्मै

का०नै०
११ वी०
७

त्वयीति हे भैमि इह स्त्री रोदेक कमलश्रीः पदाब्जयोश्चरणकमलयोः करांगुलिभिः लालनेन संवाहनेन धवस्य श्रीविष्णोर्निद्रानुबंधं
निद्रानुरोधं विधायानुरोधयितुं वर्धयितुं कलितावधाना गीरूपावधाना सावधाना भयात भवतु किंभूता त्वद्रूपस्य मा सं
पत्तस्या अवलोकनेन जाता शंका भयं यस्याः अयं श्रीविष्णुरिमां चेद्रूपवतीं द्रक्ष्यति तदा मां विहायास्यामनुरक्तो भविष्यतीति न्यामा दि
तिभिया सुतरां निद्रागमनार्थं करतलेन चरणसंवाहनपरेव भवतु इत्यर्थः भैम्याः ले स्त्रीतोप्यतिशोभत्वं सूचितं ॥ ४२ ॥ वालेति तत्र
शाकद्वीपे उदयाचलाख्यपर्वतस्य शिलाः वालातपैः उदयाचलस्य सूर्यकिरणैः तप्तानवेला तथापि विधिकृता हन्त केनैरिकता
रिकतुल्या भवंतीत्यर्थः किंभूतया तव विभ्रमेण विलासेन भ्रमणं वनविहारः तस्माज्जातं श्रमवारि स्वेदजलं तन्निवारयितुमेव शीला

त्वद्रूपसंपदवलोकनजातशंका पादाब्जयोरिह करांगुलिलालनेन भूयाच्छ्रियायकमला कलितावधाना निद्रानुरोधमनुरो
धयितुं धवस्य ॥ ४२ ॥ वालातपैः कृतकमैरिकतां कृताद्रिस्तत्रोदयाचलशिलापरिशीलयंतु त्वद्विभ्रमभ्रमणजश्रम
वारिधारि पादेषु लीगलितयानवेलादयापि ॥ ४३ ॥ नृणांकरंवितमदामुदयन्मृगांकशंकास्तजत्त्वनयजंधिपरिभ्रमं
त्याः तत्रोदयाद्रिशिखरे तवहेमगौरस्य कपमीरसंभवसमालभनाभिरामं ॥ ४४ ॥ एतेनतेविरहपावकमेत्य तावत्कामस्व
नामकलितान्वयमन्यभावि अंगीकरोषि यदि तत्तव नंदना छेलल्वान्वयं स्वमपि नन्वयमात नोतु ॥ ४५ ॥ अप्यायोगुलोम्यःगलित
यानि स्त नयाएतस्मिन्न कृते उदयाचले क्रोडस्यसर त्यर्थः भावः ॥ ४३ ॥ नृणामिति हे अनघजंघिसंदरजंघितत्र द्वीपेऽसि ध्रुवा उदया
द्रिशिखरे परिभ्रमंत्यास्तवे हृदयं दर्शनयोग्य आस्यस्तुवकरं विलमुदां संजातानंदानां नृणां उदयन्मृगांक उदयावस्थश्चंद्रस्तस्य शंकाभ्र
मं स्तजतु करोतु किंभूतं मुखं कश्मीरसंभवं कुंकुमं तस्य समालंभनयो वृत्तेना भिरामं रमणीयं उदयाचले आरक्त त्वदीयमुखदर्शनाच्चंद्र
एवायमुदितः किं इति बुध्या सर्वेषां हर्षो भविष्यति तस्मादेनं हरिणाक्षीति भावः अनघजंघिजंघाभासिकोदरेति ॥ ४४ ॥ एतेनेति हे भैमि
एतेन राज्ञा ते तव विरहपावकं एत्य प्राप्य कामं निश्चितं तावत्स्वयमस्य नाम हृदय इति कलितान्वयमनुगतार्थं अन्यभाविअन्यभक्त हे वीर्यानि
मिभाप्य यथानुभयते तस्नेनानुभयते इत्यर्थः अतो हृतइतिहत्यं यदि अधुना त्वं एनं अंगीकरोषि हे एषेतत्तर्हि अयं तव नेदनाधे

राम
७

शाकवतीति तत्र द्वीपे स शाकनामा तरुस्तव चित्तं हरिष्यति किंभूतः पृथुकच्छदैः कीरपक्षैः समान छविर्येषां एवंभूताः अनिपत्राणि येषां मा-
लं बिभर्त्ति स कः यस्य शाकस्य पल्लवौघानां परिरंभात् संबंधस्तस्य विजृंभितेन किल सितेन रूरितो नीलवर्णः सन्यो जगत्सु हरितः इति ख्या-
ताः स्फुरंति एतस्य त्वत्संबंधेन दिशा हरित इति संज्ञा पंनामजातमित्यर्थः मालभारीत्येकेति ह्रस्वः ३८ स्पर्शेनेति तत्र शाकद्वीपे स
त्वासौ तरुश्चलत्तरुस्तस्य पत्रेभ्यो जन्म यस्य एवंभूतो मारुतः स्पर्शेन स्पृष्ट्वा कमप्यपूर्वं संमदं हर्षमारात् धातिकरोति इति यत्तकिल श्रूय-
ते त्वं तत्कौतूहलं अनुभूय भूयः पुनः पराशरपुराणस्य विष्णुपुराणस्य कथांतरेपि श्रद्धामास्तिकबुद्धिं विधेहि कुरु यत्र त्वत्तस्पर्शा-
ह्लादो जायते परेति विष्णुपुराणवचनं अस्य श्रवणात् सत्यत्वं विद्यते अनुभवादपि सत्यत्वं जानीहि इत्यपि भूयः शब्दार्थः भूयसी चा-
सौ श्रद्धा चेति वा ३९ क्षीरेति हे आयताक्षि विशालनयने क्षीरार्णवः वेलावनां वेलाभूमौ वनततिर्वनपंक्तिस्तस्याः प्रतिबिंबमतिबिंबि-

शाकं पृथुकच्छदसमच्छविपत्रमालाभारो हरिष्यति तरुस्तव तत्र चित्तं यत्पल्लवौघपरिरंभविजृंभितेन ख्याता जगत्सु हरितो हरि-
तः स्फुरंति ३८ स्पर्शेन तत्र किल तत्तरुपत्रजन्मा यन्मारुतः किमपि संमदमादधाति कौतूहलं तदनुभूय विधेहि भूयः श्रद्धां परा-
शरपुराणकथांतरेपि ३९ क्षीरार्णवस्तव कटाक्षरुचिच्छटानामन्वेतु तत्र विकटायितमायताक्षि वेलावनीवनततिप्रतिबिंबवद्
विकिमीरितोर्मिचयचारिमचापलाभ्यां ४० कल्लोलजालचलनोपनतेन पीवा जीवातुना नवरसेन पयोरसेन अस्मिन्नखंड
परिमंडलितोरुमूर्त्तिरध्यास्यते मधुभिदा भुजगाधिराजः ४१॥

वत्तराश्मत एव विकिमीरितः नानावर्णो जातो विचित्रतरूर्मिचय-
स्तरंगसंघस्तस्य चारिमा सौंदर्यं चापलं चंचलत्वं च ताभ्यां कृत्वा तव कटाक्षस्य रुचीनां कांतीनां छटाः परंपरास्तासां विकटायितं
किलसितं अन्वेतु अनुकरोतु क्षीरसमयत्वात्त्वमुभौ लोपे हृदयमिति विदस्तं वा कृष्णनीलाः क्षीरोदतरंगास्त्वदीयश्वेतनीलविशालक-
टाक्षकांतितुल्यप्रभवं बिभ्रत्यर्थः विकटायितं लोहितादेराकृतिगणत्वात् क्यषंताज्जावेनिष्ठा ४० कल्लोलेति अस्मिन् क्षीरोदे मधुभिदा श्री-
विष्णुना भुजगाधिराजः शेषः अध्यास्यते अधिष्ठीयते किंभूतः शेषः अनवरतेन भूयसा पयोरसेन दुग्धरसेन कृत्वा पीतपुष्टः किंभूतेन क-
ल्लोलजालस्य तरंगसंघस्य चलनेन कृत्वा उपनतेन आनीतेन गतेन तथा जीवातुना मोदधारेहेतुत्वाज्जीवनौषधभूतेन न किंभूतः अखंडप-

तस्मेति तस्य द्वीपस्य क्रौंचस्य अद्रिः भवस्य स्तवांघ्रिविहारः चरणविलासः गतिस्तया चैते एवंशीलोत्सिसकः अस्त्व द्वीयान्गुणान्सौंदर्यादीन्द्
शावल्याः कलकलानां विरुतानां प्रतिनादः प्रतिशब्दः सरवत्रायेषां एवंभूते मुखरतल्पस्कंदस्य शशोवाणास्तेषां हंसानि विवराणि छिद्राणि
तैः कृत्वा विवरीतुकाम इव स्फुरिष्यति स्कंधेन बाणैः पर्वते छिद्राणि कृतानि क्रौंचस्य रणे इति तस्य नाम जातमिति पुराणं ५० वेदर्भीति द्
वेदर्भी भेभिजनः यस्य दर्भेदलेन मासृजनतया पिमातुर्गर्भे जातस्तु कदाचिदपि पुनर्नोदेति नोत्पद्यते तस्माने विमुक्त्वा स्तुनः संसारेनया
तीत्यर्थः पुष्पादिभजया पुनर्नोदेतीति किंवा अभित्यीयर्थः त्वं तच्च देशे तस्य हरस्यार्चनां रजां रचयतः सदेशः स एव तन्मात्रे शिव एव
देवतं तेषां तेजनाश्च तेषामभिजनउत्पत्तिः स्थानं तस्मात्वमपि तं भजयेत्यर्थः कुलेप्यभिजनेजन्मभूम्यावप्यधाहायना इत्यमरः ५१ चड्र

तस्माद्द्रिरस्तिभवदंघ्रिविहारयाचो क्रौंचः स्फुरिष्यति गुणानिव यस्त्वदीयान् हंसावलीकलकलप्रतिनादवाग्भिः स्कंधेषु हंदविवरै
र्विवरीतुकामः ५० वेदर्भिदर्भदलपूजनयापियस्यागर्भेजनः पुनरुदेति न जातु मातुः तस्यार्चनां रचय तत्र मृगांकमौलेस्तन्मात्रदैव
तजनाभिजनः स देशः ५१ चडाग्रचुंबिशिखरोदयशैलशीलस्तेनास्तनंधयसुधाकरशेखरस्य तस्मिन्सुवर्णरसभूषणरम्यहर्म्ये भूम्न्यहह
दाः घटयहेमघटावतंसाः ५२ तस्मिन्नमलिम्लुच इव स्मरकेलिजन्मघर्मोदविंदुमयमौक्तिकमंडनं ते जालेमिलद्दधिमहोदधिपूरलो
लकल्लोलचामरमरुत्तरुणीछिनत्तु ५३॥ येति तस्मिन् द्वीपे स्तनंधयोवालः सुधाकरश्चंद्रः शेखरे मौलौ यस्य शिवस्य सुवर्णरस एव
मेषामेवंभूतानि स्मानि एवरम्याणि तान्येवंभूतः पर्वतास्ते घटापरंपराघटरचय किंभूताः हेमघटावतंसाउपरिसुवर्णकलशभूषिताः अत्र
एव चडाग्रचुंवी अंगाग्रे स्थितः सूर्यो यस्यैवंभूत उदयशैलस्तस्य शीलं स्वभावः स्वरूपं तस्यास्तेनाश्चोराः शिवमीत्यर्थः उदयाचलतुल्या
मासादावचयेतिभावः घटयेति मित्वात् ह्रस्वः ५२ तस्मिन्निति भोलक्ष्मणिप्रादुर्भूतयौवने तस्मिन्देशे जालेगवाक्षे मिलन्नागच्छन्दधि
महोदधिस्तस्य पूरस्तस्य लोलाः कल्लोलाः कल्लोलैरेव प्रभुत्वाद्ध्यांश्चचामराणि तेषां मरुत् मलिम्लुचश्चोर इव स्मरकेलेर्जन्म येषां तेघर्मो
दविंदवस्तन्मयानि मौक्तिकानि तद्रूपं मंडनं छिनत्तु अपनयतु अपहरतु शीतलवायुसंस्पर्शात् सुरतश्रमजातघर्मोदकं शाम्यत्वित्य
र्थः चौरोप्यपहारेण प्रविश्य मुक्ताद्याभरणं हरति उदविंदुरत्यत्र मध्योदन्वेति उदादेशः ५३ एतदिति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

लक्ष्मीति सा भैमी अमुत्र द्वीपे एकमेव हंसगणमजीगणत् अत्र मघवादेवः अमुष्य अधीशश्च नो न बभूव किंभूते लक्ष्मीरूपायाः ललामायाः समवलंबमा
धारभूतौ भुजलक्षणौ कुंभौ यस्य तस्मिन् अस्मद्राज्येपि तथा वाग्देवताया मतनं मंजु सुंदरं मुखांबुजं यस्य एवंविधेपि चतुःषष्टिकलाप्रवीणेपि इंद्रे नल
रूपयाचको जातो न तु नलरूपं याचकं स्यामहं दंतरमित्यर्थः ५६ लक्ष्मीति विमानवाहाः अस्माद्द्वीपाद्विहाय पुनीमतस्तु लदंतरं पुनः स्थानांतरमि
मां भैमीं निन्युः अन्ये राजानं प्रापयामासुः के का इव गंधवाहाः वायवः सुमनसः पुष्पे समृद्ध्याः तस्मात्किरूपस्य सुगंधितामिव स्थानांतरं नयंति तत्र
त्यर्थः किंभूतादस्मात् लक्ष्मीविलासस्य वसतेर्गृहात् पक्षे अपि तथा सुमनसः पंडितेषु समृद्ध्यात् किंभूतामिमां भुवि लब्धा गुणेन सौंदर्यादिना प्र
सिद्धिर्यया ५७ भयस्तोति ततः सा निखिलानां वाङ्मयदेवता हेमानाम देवांगनातद्वदुपमेया तनुभा कायकांतिर्यस्यास्तां मेनां सुवर्णसदृशका
यकांतिं वा भैमीं प्रत्यभाषत ऊचे हे कुरुविंदे मणिक्षमातिमिः सकांतयः सदृशाः दंता यस्याः सा तत्संबुद्धौ त्वं स्मयात् कुव्यां वरूवारं निवारिता अ

लक्ष्मीललामभवलं व्यभुजत्कुमेपि याग्देवतामतनमंजुमुखांबुजेपि सामुत्र रूपगणमजीगणदेकमेव नाधीवभूव मघवा यदमुष्य देवः ५६
लक्ष्मीविलासवसतेः सुमनःसमृद्ध्या दस्मात्किमस्य भुवि लब्धगुणप्रसिद्धिं स्थानांतरं तदनु निन्युरिमां विमानवाहाः पुनः सुरभितामिव गंधवा
हाः ५७ भयस्ततो निखिलवाङ्मयदेवता सा हेमोपमेयतनुभासमभाषतैनां एनं स्मयाद्भवकुवारनिवारितादिं चित्ते कुरुष्व कुरुविंदसमानदंति
५८ द्वीपस्य पश्य दयितं द्युतिमंतमेनं क्रौंचस्य चंचलदृगंचलविभ्रमेण यन्मंडले सकलमंडलसन्निवेशः पांडुश्चकास्ति दधिमंडपयोधिपूरः ।५८

स्यां येन तमेनं पुरो वर्तिनं नृपं चित्ते कुरु स्व हृदि गृहाणेत्यर्थः स्वा वा हिंत्वानेन पराजय इति भावः अंभोर्ये च चित्ते कुरुविंदे प्रमेनव कुलां चलभ स्त्रणदंतानामारक्तत्वं
सूचितं संकोतीत्यत्र समरणशब्दपर्यायेण सदृपदेन स्वापदविग्रहः समासः कार्यः न बोपसर्जनस्येति समासः दंतीत्यत्र संयोगोपधत्वपिना सिकोद्वारे इति
डीप् ५८ द्वीपस्येति हे भैमि त्वं क्रौंचस्य द्वीपस्य दयितं पतिं द्युतिमन्नामानं स्मपचतेजस्विनं राजानं चंचलो यो दृगंचलः इक्कोणस्तस्य विभ्रमेण वि
लासेन कटाक्षेण पश्य अनुरागेण पश्येत्यर्थः यस्य राज्ञो मंडले राज्ये क्रौंचद्वीपपरितो मंडलो वर्तुलः सन्निवेशो वस्थानं यस्य स एवंविधः पांडुः शुभ्रो दधि
मंडसंज्ञकः पयोधिस्तस्य पूरः प्रवाहश्चकास्ति विलेतिगुणणं अपते क्रौंचे द्वीपः समुद्रेण दधिमंडोदकेन च आवृतः सर्वतः क्रौंचद्वीपस्तुल्येन मानेन
इति विष्णुपुराणे मरीचिस्तार्कं राहिमिश्रमस्ति त्यपरपर्यायमदेकचित्रदृशा भ्रस्तं दधिमंडमुच्यते मंडं दधिभवमस्तु इत्यमरः ५९॥ ॥ ॥ ॥

का॰नै॰
११ टी॰
७

ईशत्वमिति हे कुशेशयं कमलं तस्य नाभिर्न तुल्यो यस्या सा तस्याः संबुद्धिः कुशेन कुशस्तंबेन लांछित ततनो श्चिन्हित तव कुशद्वीपस्य ईशः स्वामी यदि
भेजस्त्वया लांछितो भीष्टः तत्तर्हि ज्योतिष्मतानेन राज्ञा समं सह वनीभिर्वनैः घनाम्बुनि विद्रुमसुरतो रतसमुद्भवस्तस्मात् तोषश्चेतो विनोदयहर्षयनिवि
दुःखमेषु रतसमुद्भवे तोषितिभावः घनोदेति उदकं उदकस्योदः संज्ञायामित्युदादेशः कुशेशायेति शयवासेष्व लुक् ५८ बालेति हे मेमित
त्र द्वीपे नेत्रनिपीयमानान् नेत्राभ्यां सादरमवलोक्यमानः कुशस्तंब स्तबकविजय स्याश्चर्याय भविता किंभूतः अंबरचुंबिचूडः गगनलग्नशिखः (
अतएव वातोर्मिलोलं वातपरंपराणां प्रयद्दोलनं तेन चलतीति चेच्चलानि दलानि पत्राणि तान्येव मंडलाग्राः खड्गाः तैर्मिलन्तं विदारितं मलम्
भ्रमंडलं तस्मात् स्फलता क्षरता जलेन जालः सेकः सेचनं यस्य दलमंडलस्य दलसम्बद्धस्याग्रे इति वा ५९ पाथोधीति हे इंदुमुखि तन्नेत्र

ईशः कुशेशयसनाभिपदे कुशेन द्वीपस्य लांछिततनो यदि वांछितस्ते ज्योतिष्मता सममनेन वनौघनाम्बु तत्त्वं विनोदय घनो
दततोषचेतः ५८ बालोर्मिदोलनचलद्दलमंडलाग्रभिन्नाभ्रमंडलगलज्जलजातसेकः स्तंबः कुशस्य भविताम्बरचुंबिचूड आश्च
र्याय तत्र तव नेत्रनिपीयमानः ५९ पाथोधिमाथसमये स्थितसिंधुपत्नीपल्यंकजार्पणपवित्रशिलासु तत्र पत्या सहाद्य वि
७ हारमये विलासैरानंदमिंदुमुखि मंदरकंदरासु ६० आरोहणाय तव सज्ज इवास्ति तत्र सोपानसोभिव परंपरवलिच्छटाभिः भो
गीन्द्र वेष्टनघृष्टकृताभिरद्रिस्तुभ्याचलः कनककेतकगौरगात्रि ६१॥ पाथोधीति त्वं मंदरकंदरासु पत्या सह विहारमयैः क्री

डावहुलैः कराद्यैः विक्षेपादिभिर्विलासैः आनंदमावहधारय किंभूतासु पाथोधेः समुद्रस्य माथसमीपे मथनकाले उत्थिता
या सिंधुपत्नी लक्ष्मीः तस्याः पल्यंकजार्पणेन चरणकमलार्पणेन पवित्राणि शिलातलानि यासु लक्ष्मीवत्त्वमपि विलासोपा
नान्यतलं कुर्वित्यर्थः विहारभावैरितिपाठे सुरतादिक्रीडासमुत्पन्नैरित्यर्थः ६० आरोहणायेति हे कनककेतकं स्वर्णकेतकं तद्व
द्गौरं सहर्षं गात्रं यस्यास्तत्संबुद्धिः अतिगौरि तत्र द्वीपे अयं तुभ्याचलो मंदराचलो मंदरः तवारोहणाय सज्जः सन्नद्ध इ
वास्ति किंभूतः भोगीन्द्रो वासुकिस्तेन कृतं वेष्टनं तेन कृताया घृष्ट्याः घर्षणात् निर्गताभिः अस्मवलिच्छटाभिः शिलाभंग राम
परंपराभिः कृतसोपानैरिवशोभितः स्वरूपं यस्याः आरोहणायेति वा तुभ्यांतेति तुभ्यः साधुः गात्राणि अंगानि गात्रेति डीप्॥

एतदिति हंसस्य वेष आकारो यस्य नवेन वंशप्रतिदिनं अपूर्वं भवत एतस्य यमाः केशांतस्य पल्लवस्य संतरणं दूरगमनं क्रमेण परिपाट्या पल्ल
वस्य संतरणे विषये दूरगमनक्रमेण दूरं सरसो दूरं पश्चात् किल यत अधिकं ततोपि परतीरं अनया परिपाट्या च समुद्रात् संतरितुं सुतरां तु इ
तः समुद्रादेत्य एतद्देशाद्यावित्यर्थं भ्रमरहितं यथा सकलान् दिगंतान् दिक्प्राप्तान् अगंतुं पात्यं अभ्यासमर्जयति खलु निश्चयश्च उत्से त्वा यो वाक्येत
त्वा हंसानां तद्रूपं यथा साधयंतं हंसान भवेति किंतु एतद्यथा एवं अन्योपि महान् यादि तरणं यथा व्याप्यादौ तरणक्रमेणाभ्यासं करोति नवं वाभ्यास
योग्यं भवति बालाभ्यासादिरत्वेन तर इत्यर्थः नवेन वयसि तिप्रकारे किरुक्तिः अर्जयतीति वर्तमानप्रयोगाद्युगसोल्पत्वसूचना दस्मिन्नमादः सू
चितः ५४ तस्मिन्निति सा तत्र तन्वी भैमी गगनात् दरिद्रे दर्शनगुणाभं तेषु रोपितस्मिन् भूपे द्युतिमति हृदयवेषं मनोभिलाषं अवाप गुणव
ति कथं न माप्यतत्स्माद्देवे निरुपयति कार्यं प्रति वेयकेमति यथा सनद्भ्राद्रिमल्लेनपरुषा तितुः सम्रान्यपि योरुषाणि पुरुषकाराः का

एषद्यपेन नवेन वंशखलु हंसवेषं वेशांतसंतरणदूरगमक्रमेण अभ्यासमर्जयति संतरितुं समुद्रात् तु च विभ्रमभिततः सकलान्दि
गंतान् ५४ तस्मिन् गुणैरपि भूते गगणनादरिद्रे तन्वी हृदयं पनमाप भूपे दैवे विरुंधति निबंधनतां वहंति हंतमयासपरुषाणि
पौरुषाणि ५५ नेति निवेदन्यपतिमन्यासि मामसुष्माद्हंसाव तेसपिविकाशमंलाउमांसः रत्नाकरादिव तुषारमयूखलेखालेखा भुजो
विपुरुषा गिरिशोत्तमांग ५६ एकैकमद्भुतगुणं भुतदूषणं च हित्वान्यमन्यमुपगम्य परित्यजंती एनां जगज्जगदर्चितपादपद्मा प
ङ्क्तिमिवाच्युत भुजांतर विच्युतासा ५७॥

ध्यति निबंधनतां कारणतां न वहंति यारथ्यंति हंतखेदे दैवविरोधाज्जुणवत्तापि अनुरागहेतु
नाभूदित्यर्थः ५५ नमति अयसंयोः स्कंधयोः खतंसाभ्रषणाभूताः शशिविकासा स्तास्ता निभातिते मांसः पानवाहाः इमां भैमी ममुष्मादेशेः
सकाशात् अन्यं नृपतिं निवेदय तत्र हंसांतः लेखादेवाएव अनुजो विष्णु प्रापेव कथं रत्नाकरत यारत्नमयूखलेखांचं द्रकलां गिरि
शोत्तमांगं शंकरमस्तीनमिव लेखाअदितिनंदना इत्यमरः ५६ एकैकमिति जगदर्चितपादपद्मा त्रिलोकी पूजितेचरणकमला सा सरस्व
ती एनां भैमी जगादे किंभूता अद्भुता गुणा यस्य युतदूषणां दूषणेरहितं एकैकं नृपं हित्वा अन्यमन्यं नृपं मेवं नृपं उपगम्य पार्श्वं परित्यजं
ती लक्ष्मी अच्युतभुजांतराद्विष्णुवक्षस्थलाद्विच्युतांसमागतां पद्मां लक्ष्मीमिव स्थितां लक्ष्मीर विचांचल्यात् एकैकं त्यक्त्वान्यमन्यं प्राप्यत

का॰ नै॰ २२ टी॰ १०

तस्माद्धितिं अथ अनंतरं सज अज नः बाह्लकलोकः स्त्रीभावेन स्त्रीत्वेन स्त्री स्वभावेन धावितपदां चालितचरणां गच्छेतेति चरणचालनेन सं
ज्ञापयंतीं इमां तन्वीं कृशांगीं भैमीं तस्मात् नरपतेरपनीय प्राप कृष्णा अपराजनं निवेद्य प्रापयामास तत्र दृष्टांतः अर्थी याचकः अविमृश्य दातुर्वि
धनत्वमविचार्य यां चां विधना हृदि प्राप्ल्लि यं अविचिन्त्य अर्थेन वित्तं प्रसिद्धं धनिनं वित्तं प्रसिद्धं प्रख्यातेवाएवं भू तमिव प्रापयती त्यर्थः किंभूतां
यां चां अजया विकृष्य इतरलोकानहि अस्मिन्स्तवेषु सर्वेषु लिंगेषु पदेषु गध्यायास्त्वा शब्दो नपुंसके चतुर्थी दिति उक्तिः स्वाभाव्यात् स्त्रियांवे
तेत इत्यर्थः स्त्रीभावेन स्त्रीलिंगतया धावितं चोपितं पदस्वरूपं यस्यास्ता ६५ देवीति पवित्रितः शोभित स्तु भुजवामभागो यया एवंभूता
वाग्रूपा देवी उनरिमां भैमीं आलपत् उवाच किंभूतां गरिमा कुलशीलसौंदर्यादि गौरवेण सरस्वत्यागमनेन वा गौरवेण अभिरामां

तस्मादिमां नरपतेरपनीय तन्वीं राजन्यमन्यमथ जन्यजनः प्रतिन्ये स्त्रीभावधावितपदाम् विमृश्य यांचामयीं नितरां वित्तविधनादिव
वित्तविनं ६५ देवी पवित्रितचतुर्भुजवामभागालपत्पुनरिमां गरिमाभिरामां अस्याविनिह्नुपकृपाणसनाथपाणेः पालिग्रह
दनुग्रहाण गणैर्गुणानां ६६ द्वीपस्य पश्य शाल्मलरिति पप्पितस्य नाथः पाथोधिना वलयितस्य सुराद्भुतापं अस्मिन्वपुष्मति नवि
स्मयसेगुणाघोः रक्तातिलप्रसवेनास्ति किनास्ति किंवा ६७ विपधय सुरधिये कमत्र मत्स्यप स्तेषु पंचसु विभायतनाधिसीधुः त
स्मिन्नेन च निजालिजनेन च त्वं सार्धं विधेहि मधुराम्यधुपानकेलिः ६८ ॥ मनोज्ञां देवी भैमीं अब्रवीत् निःस्वपः कृपाणेन खड्गेन सनाथः युक्तः पा

णिर्यस्य एवं भूतस्यास्य पाणिग्रहात् सौभाग्यगुणानां सौंदर्यादीनां गणं अस्य गुणसंघं वा अनुगृहाण तुल्यगुणस्यास्य लाभात् ६६ द्वीपस्येति सु
रैरवमदिरैव अद्भुत यस्यैवंभूतेन पयोधिना अपि वलयितस्यवेष्टितस्य शाल्मलद्वीपस्य पतिरयं हे तिलस्य प्रसवेन पुष्पेण तत्सम
नखा सिविकित्वं गुणाघो गुणसमुद्रे वपुष्मत्वा मस्मिन्रम्यस्य च सुंदरशरीरे अस्मिन्राजनि न विस्मयसे अद्भुतं किमिति न प्राप्नोषि परंतु आश्चर्यं
प्राप्नुमुचितं एवं विधे अस्मिन्वरताबाविद्यमाना सि अपितु हस्ताभवए नेत्र गुणाश्चेत्यर्थः गुणसमुद्र पतित्वे दोषः शारीरधारेण गुणसमुद्रे विस्मयो युक्तः
अपुष्पति अतिशायि ने मत्तु एनासि कौ तिलाकोदरेतिडीप ६७ विपध इति यः सीधुः सिधुः सुरा समुद्रः द्विपाणस्त्वोए कत्र मंजलो दधिधयति पिवति तत्र
तिलतत्पंचसु इयिमेडादि समुद्रेषु अस्मान्नये पास्यतीति च सत्स्वेन विभायत चसेवासलणस्य सुरा पान निषेधात् मां न पास्यतीति भयं तत्याजत्वेन राम १०

20

मेघ्या इति हे भैमि समं पात्तगोमंदरः त्वन्नेत्रयोः स्वस्य मंदरस्य भरेन यंत्रिता निम्ना क्रांता निपीडिता मस्तकानि यस्य सः शेषो नागराजस्तस्य शेषेणा वशिष्टेनांगेन वेष्टितात्तवस्तस्मान्मे मातनोतु किंभूतः भुजगप्रभुः वासुकिस्तस्य वेष्टन घृष्टिन्नुसंवा न्तः तेन संवलयाकारा मुलेखा सुवे लयाकारेणैव चलत्या धवलनिर्झरवारिधारायस्मिन् शेषस्य भ्रमत्वा वारिधारा णां लेखा सुचलितत्वात् भ्रांतिः शिरोगाढं येन क्रांतसर्पोः वशिष्टेनांगेन तस्येयजंघादि वेष्टयतीति सर्पजातिः मध्ये शेषक इति केचित् ६२ एतेनेति हे सुंदरि समंदराद्रिः तेन त्वन्नयुगेन हत्वा सुरेभरो एव तत्तस्य कुंभौ तथा पाणिद्वयेन द्विविधत्कुमः कल्पद्रुमस्तस्य पल्लवानि तथा तेनास्येन इंदुमपि स्वच्छंदं यथेच्छं स्मरतु स वेत्र संबंधः किंभूत मतत्त्वं वेनीरधिमंथनोऽस्य समुद्रमथनाउत्थितं समुद्रमथनसमये एतत्सर्वं दृष्टमासीत् इदानीं त्वोहृष्टात्तत्सर्वं स्मर तु एतावता त्वत्कुंभसदृशौ ते स्तनौ कल्पद्रुमपल्लवसदृशौ ते पाणिद्वयं चंद्रसदृशं मुखमिति भावः अत्र सुंदरीति संबोधनं स्वच्छंदं इति

मेघ्यानगः सभुजगप्रभुवेष्टपृष्टिलेखाचलद्धवलनिर्झरवारिधारः त्वन्नेत्रयोः स्वभरयंत्रितपीडितशेषशेषांगवेष्टिततनुर्भ्रम मातनोतु ६२ एतेन तेस्तनयुगेन सुरेभकुंभौ पाणिद्वयेन द्विविधत्कुमपल्लवानि आस्येन सस्मरतु नीरधिमंथनोत्थं स्वच्छंदमिं दुमपि सुंदरि मंदराद्रिः ६३ वेदैर्वचोभिरखिलैः कृतकीर्तिरत्ने हेतुं विनैव धृतनित्यपरार्थयत्ने मीमांसयेव भगवत्यमृतांशु मौलौ तस्मिन्महीभुजि तया नुमतिर्न भेजे ६४ ॥ सर्वत्र संबंधः पद्योमिलाषे चेत्यमरः नपुंसकमन पुंसके त्येक वचनावोनपुंसकत्वं च ६३ वेदैरिति तया भैम्या तस्मिन् महीभुजि अनुमतिः संमतिर्न भेजे कयाक स्मिन्निव एवं मीमांसया भगवति अमृतांशु मौलौ शिवे इव किंभूते अखिलैर्लोकैर्वेदैस्तुल्यैः सत्यैर्वचोभिः कृत्वा कृता कीर्तिः स्तुतिर्यस्य सः कृतकीर्तिः श्चासौ रत्नं चेति कृतकी र्तिरत्नं यस्येति वा तयोर्हेतुं कारणं विनैव धृतो नित्यं परार्थं परकार्ये यत्नो येन स्वोपकारानपेक्षं कृतोपकारे किंभूते शिवे अखि लैः श्रुतवेदैर्वचोभिः महावाक्यैः कृत्वा कृतं कीर्तिरत्नं यथा रत्नं यस्येति तथा हेतुं कारणमंतरेण धृत नित्यपरार्थेयत्ने परमका रुणिक इत्यर्थः मीमांसापि वेदप्रतिकर्तृत्वमात्रेणेश्वरमनंगीकृतवती न तु सर्वथा नास्तीति विष्णुरुज्ञानदेहाय त्रिवेदी दिव्य चक्षुषे श्रेयः प्राप्तिनिमित्ताय नमः सोमार्धधारिणे इति नमस्कारश्रवणात् ६४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १०

७ का॰ नै॰
११ टी॰
११

नैषधमिति द्वीपाधिपतिवन्मत्तमातंगगजराजवन्मंदपदेलसद्गमने मे गिरमयं स्मतिपः स्फुलान्नेनद्वेणोपलक्षितं द्वीपमप्यस्ति ॥
पालमतितरोमनस्मात्त्वमस्यमेधातिथिनाम्नोराज्ञः ७३ रसिस्त्रालिंगनेन स्फुरद्रोमोद्गमा सती तथैव स्फुरद्राजस्वयप्यायमलाजैना
रोविं स्लोरुरसिसोदात्तमलास्फुरद्रोमोद्गमा सती स्फुरति मेधा धारणावती बुद्धिरिति थिर्यस्यास्मेवत्वयोग्यमेतरवकारोयोज्यः स्फुर
सोव्येतिवा ७३ त्वत्तइति तत्राद्वीपे महीवलयस्यातपत्रे छत्रमये महीपस्य तिमहति सन्दर्दृसिते सति खलु निम्मितं ततापि खेलं दो
लाक्रीडां विधातुं कं दुमतिर्बुद्धिर्भविता भविष्यति किंभूते अपि शालासु विलं विन्यो दोलास्ताभि लीलमंगयस्यास्तयाजनितो
नुरागो यस्मिन् तस्यां समुदितोनुरागो येन वा लोकं दोलोत्र ७३ द्वाक्षोलाक्रीडायां वा यो ... तोस्पर्थः ७४ पीत्वेति देवम

द्वीपद्विपाधिपतिं मंदपदे मणास्तिस्फुल्लोपलक्षितमयं स्तिपस्त्वदस्य मेधातिथेस्त्वमुरसि स्फुरस्त्वस्फुरद्रोमोद्गमा साताय थैवक्रम
लाग्रमलाजैनारे ७३ त्वत्तमहीपसिसप्तहीवलयातपत्रे तत्रे द्वितेखेलन्तवापिमतिर्भविनी खेलां विधातुमपि शालि विलं विदोला
लोलाखिलाग्रजनताजनितानुरागे ७४ पीत्वाननवाधरसुधां वसुधासुधांशुर्नामद्भुधातु रसमिक्षुरसोद्गारं द्वीपस्य परभृतापवि
रावेषसोयं चमत्कृत चकोर चलायताक्षि ७५ स्वतंनक्षोरयवनेन्दुमवीक्ष्य तत्र नम्रातिपत्तादिति रनिन्दशानमिशः तत्रैव स्वस्य
भवदास्य निरीक्ष्ये वदर्शे अतोपि नभवत्यवकीर्णभावः ७६ ॥ स्वतोभीतः चकोरस्तत्र ह्व चले चले आयते ... स्यास्तत्सं

(वृद्धिः सोयं वसुधासुधांशुर्भूचंद्रो राजा तवाधरसुधां डोष्ठामृतं पीत्वा रत्नरसोद्गारं रत्नरसमुद्गारं कामो रसस्वादं न श्रद्धातच्य
भिलषत् किंम्लानां वारां तस्य द्वीपस्य परिवेश विशेषं परिवेषाकारदपत्तीविम्बतां मन्यत्र चकोरश्चंद्रस्य सुधापिवति म्भगत्तु चंद्रएव
चकोरा ... वाधरसुधां पिवतीति चमत्कृतेत्यनेन सूचितं ७५ स्वतंनमिति तस्मिन् द्वीपेय श्चंद्रम क्षोजनः इंदुमवीक्ष्य हृष्टानां प्राति
यतत स्वाक्षे ... रो नायमस्तिदृशो देवस्तस्यानभिन्नश्चेष्टा तिरिक्तदेवानभिज्ञः कः ... भिवसोरः स्त्यभक्तः स्तर्य न्याति रिक्त देवानभिज्ञे
स्तर्गस्तर्य महृष्टानेवा श्राति ... स्वर्चं व स्युइंदुभक्तस्य चंद्रलेखारहितोपि दर्शे अश्वतोपि भुजानस्यापि भवदास्यनिरीक्ष्ये वम्भवमुखचंद्र
दिवीत्य णेनवच्यवकीर्णभावोनभवति लुप्तव्रतत्वं न भवतु चंद्राधिकं भवन्मुखं चंद्र ... वभोजनादि एत देव चंद्रस्थाने भविष्यतीति भो

राम
११

द्रोण इति तत्र द्वीपे समसिद्धः लक्ष्मणविशल्याकरणौषधेः हनुमता नीतः द्रोणनामा गिरिः भाग्येन सुकृतविशेषेण लभ्यं सौभाग्यसंबंधिकामेन
औषधिवृन्दमपहारं ते तुभ्यं वितरिष्यति एवं विधमौषधं महद्रोणपर्वतेन विना लभ्यते तव तु तत्प्रतिलाभः स्वयमेव न लाभो भविष्यति प्रत्यात्वयि
त्वर्थः किंभूतः औषधीनां सतजो विन्यासौ नान्तौ दीप्तिभिः तस्य दीपस्य दीप इव स्थितः प्रतप्ताङ्गसुस्थितद्वैभवमिलितः सतताः जलदाव्यका
लेतेन दर्शनीयः सुंदरः मलकर्मतु कामिन मित्यमरः वशीकरणे कमलादि भवति ६९ तद्वीपेति हे सर संतलतने सारसैकमलेयस्य को पेमु
कुलं शिवीतदन्मशी मुकुमारांगीमारुतेन चारुसन्निवेशावि शेषेण विविधं वाकौ शैः प्रसारितैः तस्य द्वीपस्य तत्त्वविक्रमतः एव शुभंहतत्त्वश
ल्मलिद्रुदः तस्य तत्त्वजालैः कार्पासमदैः कृत्वा मृदुनि स्त्वो शीतले लीलाविहारसमये विलासगमनकाले ते तव चरणौ पणानि योग्यानि भवेति
ति पोषः प्रतिमृद्रादिन्यतिमृदुनि स्थलेगतिप्रिज्ञा ७० एतदिति ते शिवि कानतः भावस्य मनसिमापस्य उचितेप्रसंगे आकारं चक्रुः किंभूत

द्रोणः स तत्र वितरिष्यति भाग्यलभ्यसौभाग्यकामणमयी मुपदां गिरिस्ते तद्द्वीपदीपइव दीप्तिभिरौषधीनां चूडामिलज्जलदखञ्ज
नदर्शनीयः ६९ तद्द्वीपलक्ष्मरुचिशाल्मलितूलजालैः तौ शीतलेमृदुनि मारुतचारुकीर्णैः लीलाविहारसमये चरणौ पणानियोग्या
निलेसरससारसकोशमृद्वि ७० एतत्कुलोन्मुखरणकालविजृम्भमाण तल्लोचनाञ्चलनिकोचनसूचितस्य भावस्य चक्रुरुचितं शिविका
भृतस्तेतामेकतः क्षितिपतेरपरं नयन्तः ७१ तां भारतीपुनरभाषतनन्वमुष्मिन् कामं स्मरं पवनिभलज नानुरागे श्रीखंडलेपम
पदिजयकीर्त्तिराजिरज्जे भजमहीभुजि मे विभावं ७२॥ स्येतस्य राज्ञः तुलनप्राप्त्यवकाले विजृंभमाण सामे भीतस्यालोचनांच
लनिकोचनेन नेत्रप्रान्तसंकोचनेन सूचितस्य नृपालंकरणरत्नेष्टेन भैमीनेत्रसंकोचनेन ज्ञापितस्याकिंभूतास्तेएकतः एतस्मान्नृपा
त्प्रस्माद्वपतत्त्वर्थः तां भैमीमपरराजानं नयन्तः प्रापयन्तः नपतिशिविकर्मा ७१ तामिति भारती तां पुनरभाषत नन्वमे मितं प्र
मुष्मिन्महीभुजि भावं अनुरागं भजकुरु किं भूते काम स्मरं पवनि भेन कुंकुमानुलेपने व्याजेन लग्नजनानामनुरागोयस्मिन्न तथा श्री
खंडलेपमयी चंदनानुलेपनरूपा दिग्जययजनितां कीर्त्तिराजिः कीर्तिपरंपरा सतयारक्तेतोभुजोयस्य रागस्य लोहित्यात्कीर्ते श्रमु
भ्रत्वात्कुंकुमत्वं चंदनत्वं च ध्वजनानुरागंगणतिसमझेत्वं सूचितं ७२॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ।

का॰ मे॰ — अंभोजेति अंभोजं पद्मं तस्य गर्भः मध्यं तस्य गर्भः मध्यस्त [illegible] हृदुविरास अतिगौरी विदर्भसुभ्रूः नृपेण सौंदर्येण जितत्रिलोकं गर्भ
११ टी॰ नृपं वपुः सं धो वर्त्तमानं युवानमपि तं भूपं वैराग्येनानुरागेण रहितं प्रयाणेन च लोकयति स्मानुरक्ता नासीदित्यर्थः काक मिव उत्त
१२ यरिपो ईरत्स्य दृष्टिः उष्यच्चापं कामिमिव स्वामिपद्मलस्पर्द्धितया स्वकोपत्वात्सुरूपेषु त्रेणे नेयं क्षिपति विगोरितिक्षेप्तवि धेः संज्ञापूर्वकत्वेनावि
त्वत्वात्व वृद्धिर्हिरण्यात्मपजितत्रिलोकमितीति समर्थनीयं ८० नृपतीति तत्र सरस्थले स्थिताः समानास्तुल्याः विमानदंडे येषां ते पि
विकाम्भतः तं भैमीं तेज स्वित्वात् जगदेकवीरा हीपाः लोकदीपत्वात्ततो पितस्मादपि राज्ञः सकाशात् त्रणपुण्यं प्रापयामासुरित्यर्थः केक
स्मात्काभिव सात्कं तस्मात्करवनीकुमुदनी तस्याः सुरतं प्ररोहाः उज्ज्वलं कुरा चंद्रद्युतेः स्पर्धात्रर्दन्यस्यपद्यविदं उदयनो उदयोन्मुखांशु

अंभोजगर्भरुचिरा विदर्भसुभ्रूस्तं गर्भरूपमपि रूपजितत्रिलोकं वैराग्यसद्म नवलोकयति स्म भूपं दृष्टिः पुरः स्मयरिपोरिव पुष्प
चापं ८० ते ता ततोपि चकृषुर्जगदेकवीराः दीपास्थलस्थितसमानविमानदंडाः चंडद्युतेरुदयिनी मिव चंद्रलेखां सोत्कंठकैरव वनी सुरुतप्ररोहाः ८१ मयेषु तेषु न मनागपि दत्तचित्ता विस्मेरया वचनदेवतया स्वयंवरवाणीसुलोचना तलपाणिवीणानि
४२ क्वाणया पुनरभाणि मृगेक्षणा सा ८२ यन्मौलिरत्नमुदितासि सरस्य कज्जं द्वीपस्त्वदर्पमिलितेर्गुणसिद्धिमाति दोलायते न बहु
नाभवतीति किं नः कंदर्पलोक इव लास्यतितस्त्रुटित्वा ८३॥

त्वोपहेप तिपहाद्वि क्रमेण चंद्रलेखामिव समाकर्षति ८१ भयेष्विति अपातयावचनदेवतया सरस्वत्या सा मृगेक्षणा पुनरभाणि
उक्ता तेषु भूपेषु मनागीषदपि न दत्तचित्ता अत एव किं भूतया विस्मेरया तत्सावाणा गुणोदयेन माधुर्यादिगुणोदयेन तदणी
कृतो जितः पाणौ स्थितायाः वीणायाः निःक्वाणः स्वनो यया ८२ यन्मौलीति हे भैमि यस्य मौलिरत्नं शिरोरत्नं त्वमुदितासि उत्पन्ना
सि स एष जंबूद्वीपः त्वदर्पसमिलितेः त्वदर्थमागतैः भुवःसि ... राम
दोलनेन तृत्वा विच्छिद्य वातपतितः कंदर्पलोक इव विभाति सर्वे पि भूभृतः कामतुल्या इत्यर्थः द्वीपेरत्नमुत्पद्यते अन्यद्यां १२
तरालिकं वस्तु बहुना दोलनेन गगनात्त्रुटित्वा पतति ८३॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

उत्सर्पिणीति तस्य द्वीपस्य मातरमिति विघ्नतालो नदी मा ह्रदकाले पि उत्सर्पिणी रूलं ज्ञापनेति महत्स्या वर्ये किले तोयम्प द्वीपे प्रसरं तो
हश्यते अत्र तु नेति पुराणेभ्यः सिद्धिः तत्र तस्या विपाद्रुवर्षा जाता अनंतकालं विकासिता नीरजराजिस्तनेन योनी राजनायास्तामवरु
त्वराजमानेषो भ्रमाने अत्रास्मिन् राजनिर्भजनमास्वतएव अनुरज्य अनुरागं प्राप्नुहि अस्या स्नानशीलाश्च भावात्सदा कमलानां सुतानां नीरज
नमप्यविच्छिन्नं भविष्यतीति नोत्सर्पिणीत्यनेन स्वचित्ते अस्यापि वैनभजेत्यर्थः नीरजराजेनाये ति ने नामे द्वियाकमलानां हीनत्वे सकिं
अनुरज्जेति रंजेर्ण्यन्तेति नलोपः ७७ एतदिति हंसाः आविलेषु निर्गताद्यैर्भिर्दुग्धोज्ज्वले सति तयोरुभयोः क्षीरनीरयोः आभिमेदः पर
स्पर विवेकस्तद्विषयमसर्वोः सं तु सर्वस्मिन्नयप्यसिद्धुग्धे उपजाते सति प्रतियोगिनो भावात् सर्वं दुग्धत्वेनैव जानन्तीत्यर्थः तद्यानामार्थ
कोपाविषयः नानार्थकोपासंख्याद्विनिष्टौरमरकोपाद्विषयः प्रतिपादः क्षीरे पदे पय स्मिन्नपि पदे विषये इत्यवान्विभयं उभयार्थे

उत्सर्पिणी न किल तत्र तरंगिणी या त्वन्नेत्रयो रहह तत्र विपापि जाता नीरजनाम नवनीरजराजिराभा तत्रांजसानुरज राजनिरा
जमाने ७७ एतद्घणोभिरविले तनिसं तु हंसा दुग्धोज्ज्वले तनुभयव्यतिभेदमुग्धाः क्षीरेपयस्यपि पदे हृयवाविभेयं नानार्थको
पाविषयो घनकोपमस्तु ७८ त्वम्: किमस्य नलनप्पलमाजुहूषोः कोसीः स चैव च स...मादिपालः स्मकंदं स्वद्वीपसीमसरी
दीश्वरदूरपारवेलावलात्क्रमणविक्रमसक्रमेण ७९॥ वाञ्छितं त्वम् अयत्नेनैव स्मिन्नेगी कृते सति पयः क्षीरं पयोम्बु चेति अभिधेयमि
प्यावाचां अस्तु भवतु अस्यपयसा क्षीरनीरयोरेकत्वे कृते प्रतियोगिनोजलस्याभावात् द्वितीयस्याभिधेयस्याभावात् अर्थवाचकत्वमप्युक्ते
मित्यर्थः एवंविधं यथोऽन्यस्यापि न विषयतरतिभावः ७८ क्षमइति हे भैमि वयं सर्वोन्के वयं नलम विफल मत्यर्थमाजुहूषोः स्पर्धमान
स्यास्य संबंधि किं त्वमः अस्य चरितं वाग्गोचरदूरत्वर्थः स्पर्धामेवाह स च नलएव च मेधाति प्य उभौ कौ सीः स्वयंशासित्वं के मृगद्युगप
लस्वद्वीपयोःजंबूद्वीप द्वीपयोः सीमायामर्यादाजनपेक्ष्यः सदीश्वरः समुद्रस्तस्य दुरः प्रवादः तस्य पारवेलावा परतीरमर्यादा प्राप्या चलः
पर्वतः तेष्वनुक्रमेण विक्रमेण आरोहलक्षणपराक्रमे कर्तुं समादिशतः स्म संदिष्टवन्तौ त्वद्योः कौसीः हरगामिनी प्रदीपानेति नृणिर्लेमुगप
त्कौमिति चिनवेलाति स्पर्धः नलसमस्पर्धयेत स्पर्धमानत्वं स चितं अस्य का कानुमिच्छतिन त्वा क्षायत इति वा वेलावले ति पाठे वेलाभावलेनाक्रमण

न्त्यर्थीति हे दमयन्ति गुणशेतो नौसौ हंसो दिग्गुणसंपानांवि श्वासि धामनि स्थाने अस्मिन्नवंतिन्नपतौ ते मनः किंवर्त्तत इति शेषः किंभूतेय
का॰ नै॰ त्रिं गांसोलं सेरोमरुहः तस्याव्रतं सम्भूतास्तमालमाला एव उन्मीलंति प्रकटीभवंति तमांसि येषां प्रकारः समूहः स्तस्य तस्करो विनाशकः
११ टी॰ शौर्यस्तूर्यो यस्य वैरिणां मनस्तु रवो वा रागिणो हिषोवित इति प्रायेण अस्मिन्ननु रक्तोसौ तिमपतिमाति युक्तमिति भावः ८८ तत्रेति तत्र
१३ न्वत्यांशि प्रान्दोलनवयस्या सखी भवितासि भविष्यति अनुतीरं तीरसमीपवर्त्मनि वा स्मिन्नलपरिखि नो विप्रायस्या तथा जलकेलिकालेज
लक्रीडासमये ऊर्मिभुजया तरंगबाहुना तव आलिंगनानि दद्दती तथाहास्य विकारस्य अनुबंधो नैरंतर्यं तेन रमणीयः सरोरुहं क
मलमेवास्यं यस्याः तीरमनुसमयातीरव्यधिता विवेति अनुयेन्समयायस्य चायामः इति वाच्यायशीभाव ८९ अस्या इति हे भागाहि

प्रत्यर्थियौवतवतंसतमालमालोन्मीलत्तमःप्रकरतस्करशौर्यसूर्ये अस्मिन्नवंतिनृपतौ गुणसंततीनां विश्रान्तिधाम
निमनोऽहमयेति किं ते ८८ तत्रानुतीरवनवासितपस्विविप्राः शिप्रा तवोर्मिभुजया जलकेलिकाले आलिंगनानि ददती भ
विता वयस्या हास्यानुबंधरमणीयसरोरुहास्या ८९ अस्याधिशय्य पुरमुज्जयिनीं भवानी जागर्ति या सुभगयौवतमौलिमाला
23 पत्यार्द्धकायघटनाय मृगाक्षि तस्यां शिष्याभविष्यसि चिरं वरिवस्ययापि ९० निःशंकमंकरिततां रतिवल्लभस्य देवः स्व
चंद्रकिरणामृतसेचनेन तत्रावलोक्य सदृशां हृदयेशरुद्धस्तिष्ठद्दाहफलमाप्स्यसि किं न विघ्नः ९१ या भवानी पार्वती अस्य उज्ज

यिनीं पुरमधिशय्य जागर्ति स्फुरद्रूपा वर्त्तते किंभूता सुभगं सुंदरं यौवतं स्त्रीवृंदं तस्य मौलिमाला त्वं तस्याः भवान्याः चिरं वरि
वस्यया शुश्रूषया एतेन पत्या अर्द्धकायघटनाय शिष्यापि भविष्यसि एतत् हरेण न प्राणेशार्द्धशरीरत्वं सुलभमित्यपि पाठ्यार्थः ॥
त्र्येण शिष्या जातेव सेवयापि शिष्या भविष्यसीति वा परार्थः स्वीयप्राणेशार्द्धतयापि करिष्यतीत्यर्थः ९० अपि शीतिल्याधारस्य ॥
मंत्वं भवानी इंद्रवरुणेति ङीष् योगे मेङीषानुक्च ९१ निःशंकमिति तत्रोज्जयिन्यां स देवो रुद्रः स्वचंद्रकिरणामृतसेचनेन सह ॥
शां हृदयेश्वरतिवल्लभस्य कामस्य निःशंकं निर्भयं अंकुरितता प्रादुर्भावमवलोक्य तत्र देहस्य दाहफलं प्रयोजनं किमाह किं न तेषु वर्त्तते न ॥ राम
विघ्नः तत्रस्याः स्त्रियः सर्वदा सकामाः हृष्टा मन्यकामदेहदाहो व्यर्थ एव कृतः इति तेस्यवुद्धिर्जायत इत्यर्थः पुनः सहस्रयोत्तरेः ॥ ११

विभ्रमिति हे राजन् त्रिभुवनं जंबूद्वीपः तेषां शाकद्वीपादीनां अधीश्वर इव राजति राजचिह्नमेवाह विभ्रत् इति अन्तरीपैः सिंहलादिद्वीपपरिजनैः सेव
केर्विभ्रत् सर्वतो वृतः तथा हेमाद्रिणा सुमेरुणा कृत्वा कनकदंडं सुवर्णदंडं महातपत्रं महच्छत्रं यस्य तथा कैलासस्य रश्मिचयः किरणस
मूहरूपं चामरं चक्रे चामरसंघः चिह्नं यस्य अन्योपि राजा परिजनैः सेव्यते कनकदंडातपत्रचामरैश्चिह्नितश्च भवति ८४ एतदिति हे तरु
णी एतस्य जंबूद्वीपस्य चिह्नं तरुः राजजंबू राजति एव अस्मिन् स्त्रियः यस्य जंब्वाः फलानि स्थूलोपलानिव स्थूलपाषाणतुल्यानि दिनं
दृष्ट्वा प्रिये इति इदं इतीदृशं निगदंति इति किं हे प्रिय ददति प्रख्यानि हस्तिसमानि के न पपात हे जंबू हे तन्वि आरुरुहुः आरूढाः जंबूसंबंधा
देवा यस्य जंबूद्वीप इति नाम राजजंबू राजदंतादित्वात् परनिपातः ८५ ओजस्वनमिति ओ कृ उ कंठि शोभवरा तान्न यां किं ताशी ला कं बुश्री

विभ्रत्कृतः परिजनैरयमन्तरीपैस्तेषामधीश्वर इव राजति राजचिह्नं हेमाद्रिणा [illegible] कनकदंडमहातपत्रः कैलासरश्मिचयचा
मरचक्रचिह्नः ८४ एतत्तरुस्तरुणि राजति राजजंबूः स्थूलोपलानि च फलानि बिभर्ति यस्याः स्त्रियः प्रियमिदं निगदंति दं
तिप्रख्यानि केन तरुमारुरुहुः पपेति ८५ जांबूनदं जगति विश्रुतिमेति यस्मात्कृत्स्नापि सा तदवरुचा विजितग्निर्यस्याः तज्जांब
वद्रवमेव स्रसुधा विधाय जंबूरसरिदहति सीमनि कंबुकंठि ८६ अस्मिन्नजयंतजगतोपरवः सहस्रमस्त्रास्तु साहसिवितस्त
तेषु तेषु रुचारुकति चित्रवैचित्र्यरूपान्विजयश्रियमुदाहरामि ८७॥

वेति कथ्यत इति स्थलागुरुः साजं रसरितमस्य जं
बूद्वीपस्य सीमनि मर्यादायां वहति विभ्रता तस्याः जंब्वाः जांबवंती फलानि तेषां द्रवो रसः तस्याः द्रवाज्जाता तेषां सुधायाः विधाय कोऽयस
तारेशमंडपयस्याः पोषणतुल्यजला सा जायस्याः जंबूनद्याः कृत्स्नाः सकलापि मृत्स्ना पश्य सा मृत्तिका जगति तदवरुचा विजितग्नि
र्णां भंजवनद्याः इदं जांबूनदं सुवर्णमिति विश्रुतिमेति प्राप्नोति यन्मृत्तिका उत्तमं सुवर्णं तद्रूपित्वदंगकांत्या जितं पश्य सा तनुमृत्स्ना मृत्स्ना
तुमृतिके तस्मरः मृत्स्ना सिकता सत्योपणं साया मिति स्त्रपत्यय जांबूनजे बूवृत्य एकंबुकंठि अंगगात्रकंठेभ्यः इति कोप ८६ अस्मि
न्निति अस्मिन् द्वीपे सहस्रमनेके जगतो पतयो राजानो जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते हे रंभोरु अस्मात्वर्थं शंकते चौर्यायस्या अमे सार्द्ध
रिपवः तेषां वनिता वा येषां तेषु राजसु अतिस्मरेण मध्ये श्रद्धं कति चित्रराजः उदाहरामि चारु वदामि त्वं चारु गतान्मुदा निरूपयपश्य

को॰ टी॰
११ मे॰
२४

हैमीभंगा नगांजेयं स्तुवर्णन हृत्योतं कुंभयुगं यस्याः गंगायाभ्यां स्कंदश्रीभ्याभ्यां पीतं कुंभयुगं यस्याः उभयोः पुत्रत्वात् तत्र आदमे
स्तुताभ्यस्य रांकेल स्थितं तस्यास्तन्यं स्कंदस्यापि च हुंडा वा कुंभमण्योर्णिशिरः स्थितं वा भवणं तयोः सामागमे लेपो न विभवितं शोभमानं
हरस्य स्वयं हीरोचकडाणिरो भागस्तस्याः स्मागम वपो न विभवितां स्कंदकृतो विरोधाव्यभु विउषितं च गांगेयः स्त्री भ्योठ कूहरो चासी
वेडाचवेजावः एतामिति भाषितस्य वाचीरणा वाणीतो हैमी मभाषत किंभूता मत्स्यलीलाछनेन कामेन दर्दं ईषत्र स्मांचित स्याल
हस्य चापस्य भाषाकांत्मभीराजिते प्रत्यो यस्यास्तां किंभुवाचेत्यत आह देवीडाजड़े लज्जयाः मुग्धत्वेत्वं इहास्मिन्ने गोउविडोजसि
गोउदेशाधीशगोडे ई चेतसा चेतन्नौ उरसं उपभोगेच्छां भवामि चेतल्लज्जया सा ताच्छं नकथ्यमिति याविदिकिमपि केन साद्दिनास्

तोमत्स्यलांछनदरांचितचापभासा नीराजितभुवमभाषत मापिते ष्या वीडाजडे किमपि सचयचेतसाचेत्नौडिरसंवद्रस्सिगो
उविडोजसीह ९६ एतद्घचोभिरमलाविकुलाभिभासां तत्यंतुषारकिरणस्य ततोकृतानि स्थाने ततो वसति तत्र सुधांशुसिं
धोरंकुरस्तदंकुरवनीकवलाभिलाषात् ९७ आलिंगितः कमलवल्करकस्तयायं श्यामः सुमेरुशिखेयेवनवः पयोदः क
दर्पमंडुरुहमंडनचंपकस्रक्दामत्वदंगरुचिकंचुकितश्चकास्तु ९८ ॥ चयमावोधय ततोहमेनं वर्णयिष्यामि ९६

एतद्दिति हैमेमि एतद्घचोभिः तुषारकिरणस्य अंके भोसां किरणानाममलानि प्रभाणि कुलानि तत्णीकृतानीति तद्यसत्तं तत
त्तसादेवदेतो रंकुश्चित्त हरिणः सुधालक्षणमंबुतस्य सिंधोः समुद्रे तत्र तत्स्मिं श्वंदे तेषां कोतित्तणानामंकुरास्तेषांवनी रेदं
तस्याः कवलाभिलाषात् या साभिलाषाद्रूसति रदस्या नेउच्चितमगोरिति स्वाडजलं ते णां कुरवदले देशेवसतिचंद्रश्चपे स्था
ने इतिवा अतितरामयशस्वीतिभावः ९७ आलिंगित इति हैमेमित्वयालिंगितोयन्नयः सुमेरोः शिखया रक्तश्यामनवः
पयोदे मेघ इव चकास्तु भासतां किंभूतः आयपविकं कमलं तत्वत्क रोयस्य तया स्वभावाच्छ्यामः तथा कंदर्पस्य मंडुरुहाः के
शास्तेषां मंडनं चंपकपुष्पस्रग्दाम तद्वद्या त्वदंगरुचिः स्रग्दामत्या मदनोदयकारिणी अतिगोरीत्वदीयांगकांतिर्वा तयाकं
चुकितः संवलितः मेघोपिकमलजलं तद्धत्याः करकावर्षोपलायस्य तया सजलत्वान्नीलः तथा सुमेरुशिखया आलिंगितः से ॥ राम २४

आगरति वामाः स्त्रियः आगः शतं सपत्नीसंभोगादिनापराधसदृशं विदधतोपि कुर्वतोपि अपराद्धः परुषं निष्ठुरं अत्यन्तं नाधीयते
भुवतेयतः समिद्धकामाः सकामत्वादपराधे न मन्यन्तीति भावः वामस्त्यानेन वक्रस्वभावत्वात्परुषे योग्यत्वेपि सकामत्वात् भो
रित्यर्थः अनध्याये हेतुमाह तन्नोज्जमित्यादि हरमौलौ शयालुस्थिता अनध्यायहेतुः तिथिः प्राप्ते पर तस्याः कोतुष्टिदं चांद्री एका
लेखा कलानापैति न गच्छति सदा तत्र शंभोः सत्वात् तच्चंद्रकलाया अविमत्वाज्जुद्वकलादर्शिना त्स्मनुमन्यकामाः सस्मः परुषं न भाषं
त इति भावः अयच प्रतिपत्पाठ पौलस्येतिवचनात्सर्वेन ध्यायापेक्षया प्रतिपदो मुख्यत्वात्सर्वा स्वपितिविषुशुभगति परत्
भुङ्क्षे रक्तरमापि न पठंतीति युक्तमित्यर्थः आगः शतकारित्वमेवास्य दोषः ॥ ७२ ॥ अपमिंति सानुकूलेनावनिपुरंदरस्य भीमसूनवे दिनीय

आगःशतं विदधतोपि समिद्धकामा नाधीयते परुषमुत्तरमस्य वामाः चांद्रेन तत्र हरमौलिशयालुरेका नध्यायहेतुतिथिकेतु
रेपैति लेखा ॥ ७२ ॥ अपांगालोकनं दूरतोऽनुरक्तं सानुकूलेनावनिपुरंदरनंदिनीं तेनाप्यनुरागाद्विरसेन विलोकनाय जानासि
सम्यक् विलोकनमेव रम्यं ॥ ७३ ॥ भैमी गिता निशितिका मधुरेव दंतः साक्षान्नयद्यपि कर्णं च न जानते स्म ऊहुस्तथापि स विधु
स्थितसम्मुखीन भूपालभूषणमतिं प्रतिबिंबितेन ॥ ७४ ॥ भैमीमवाप यत् अन्यजनस्तदंशगामिव लिखितले रघुवंशदीपः गां
गेयपीतकुचकुंभयुगं च हारे चंडांशुमागमवशेन विभूषितां च ॥ ७५ ॥ श्रीहूरतं रसुतरामनुरक्तं सानुरागमपि तं भूपं न व्यलोक

त वायस्माद्न्यस्मिन्नले अनुरागेण तदिति रिक्ते विरसेन अननुरागेण विलोकमात्र विलोकनापेक्षया विलोलोकनं सर्वथा न वे
लणमेव रम्यं प्रेष्ठं जानासि मन्ये यत्रानुरागो नास्ति तद्विलोकने नापि प्रयोजनं नास्तीत्यर्थः ॥ ७३ ॥ भैमीति अथ हे स्मयो भागेशि वि
कां वदंति इत्याना भैमी गीता निजंभणादिति अननुरागचिह्नं निपुणापि साक्षात्कर्णं च न केनापि प्रकारेण न मानते स्म तथापि स वि
धुस्थभैमी परिस्थिताः संमुखीनाः भूपालास्तेषां भूषणमणौ धुरत्नादिषु प्रतिबिंबितेन हेतुना जज्ञुः अनुमुरागचि ह्नानि प्रतिबिंबनेनाक्ष
नेति समर्थः संमुखं हस्यते स्मिन्नित्यत्र प्रतिबिंबो मिकरणे रत्नादेषु यथा मुखस्य भूरवस्येति खः भूषणमणौ नानाविशेषणे ॥ ७४ ॥
भैमीमिति अन्यजनः वासकसमयः भैमी तस्माद्दत्यन्त पं अवापयत् कांकिमिव रघुवंशदीपो भगीरथः गंगां लिखिततलमिव किंभूतां

का॰नै॰ ११ टी॰ २५

एतामिति वाणो मस्यती कुमारी चासौ निपुणा च नलान्यतारत्नमयज्ञांसा मेनां पुनरपि इति त्वमाणीत् हे सरोजमुखि त्वस्मिन्नपे
न्नसंकुचितस्य पंकजस्य सत्वं शोत्स्वायं सा हृष्या भ्यासे निष्णाता निपुणा हृदये विकसितकमलतुल्यत्यर्थः तया तस्या वापरिरंवि
जृम्भितानि आलिंगनविलासान्निर्भरं सुतरामारभस्व एनं सादरमालोकयेति भावः २०२ मत्यर्थीति हैमे भिन्नयं दृष्णुनामाप
पुराणाः अधिनाथो राजा किंभूतः मत्यर्थीपार्थिवाः शत्रून् पास्तत एव पयोनिधयस्तेषां मध्ये मध्यमे मेघाः दृप्तौ धरः मेघाः शैलो महरः
शर्वरीपतिश्चंद्रः अश्मश्रुजातं अपत्यंपरूषमश्रुकचरहितं वक्षोजं नानुयाति नानुकरोति यतः पयामे नाके न कलंकेन कर्बुरं वि
चित्रं वपुर्यस्य सकलंकश्चंद्रः श्मश्रुरहितैः तन्मुखतुल्यो न भवतीत्यर्थः वयःसंधौ वर्त्तमान इति भावः नजातं श्मश्रु यस्मिन्नुवाभ्या
हिताग्न्यादिषु इति परनिपातः पार्थिवेति तत्र उदित इत्यर्णव २०३ वालइति हे अधरतो ष्टेन अधरी कृतानि जितानि अनेक विधानि ना

एनां कुमारि निपुणां पुनरप्यमाणी वाणी सरोजमुखि निर्भरमारभस्व त्वमस्मिन्न संकुचितपंकजसत्वं शोन्नानिष्णात हृ
दि परिरंभ विजृम्भणानि २ मत्यर्थि पार्थिव पयोनिधि मध्यमेघ दृप्तौ धरः दृप्तु रयं मत्पुराधिनाथः अश्मश्रुजातम
नुयाति न शर्वरीपतिः श्यामांके कर्बुरवपुर्वदनाजमस्य २०३ वालेधराधरितनैकविधप्रवालेपाणोजगद्विजयकार्मण
मस्य पश्य ज्याघातजेन रिपुराजकधूमकेतुनारायमाणमुपरेज्यम तिकिणेन २०४

नाज्ञात्तीया निम्बवालानि पल्लवा विद्रुमा वा पुण्यानु पाणा बाले त्वं अस्य राज्ञः पाणौ जगद्विजयस्य कार्म्मणं वशीकरणं म
णिं कंकणरत्नं पश्य किंभूतं मणिं ज्याघातजेन किणेन पारज्यां धाणो अपरिपुराजकस्यारिपु नृपवृन्दस्य तद्दर्पस्य धूमकेतु
नारायमाणं धूमकेतुनर्तेऽश्मिवाचरितं धूमकेतु नर्त्तमुदितं सत्पयेणा राजदर्पयं करोतीति पत्तितिनेकविधेति विवि
धं प्रवालं येयेति वारिपुचव्राज के चेत्य यथा स्यादिरश्चि स्याद्संज्ञा पर्वकविधेरनित्यत्वात् दृश्यभावः २०४ ॥ ॥

राम २५

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

25

एतेनेति दैत्यैर्मि एतेन राज्ञा कोदंडपकामिह तिमिः खड्गप्रहारैः कृत्वा विमुक्ता कुंभस्थलेभ्यो भ्रमो पतिताः संख्या मार्गे सन्मुखं मिलतां मा
गच्छतां करिणां कुंभस्थलस्था मुक्ताफलानि एतस्य राज्ञः भुजोष्मणो वाडवप्रताप स्वभ्रमणा मनिशायेन निस्सरद्यासो ढमसमर्थ्या अ
नेन [illegible] एतस्य वैरिणो राजानस्तेषां ललनानां वक्षोणि विसृष्टाः प्रस्वेदबिंदवः प्रवृष्टघर्मोदक बिंदव इव विवभुः इत्ति पापि त्वाद्भ्रयमि
तिभावः कोदंडयकोमंडलाग्रइत्यमरः कुत्सो भवः कुलकुत्सीति खड्गं बिभेयय [illegible] ॥ ९९ ॥ आश्चर्यमिति अस्य आजानुगाजानुपर्यं
तंगामिना दीर्घौ भुजयुगाउदितः प्रतापः कुंकुमादि शाणवर्योनमाता नश्रावाप तत्एतदाश्चर्यं तथा संख्याता वाशाय श्वतेन पुष्विनाविने
नविसारिताः हृताः सप्रतं तत्कोमंडलास्तेभोजनस्यस्य एवं भ्रलो यशः पट श्चतुर्दशजेगनिव्याप तत्एतदाश्चर्यं अस्य राज्ञो दिक्प्रांतगामि च

एतेन सन्मुखं मिलत्करिकुंभमुक्ता कोदंडयकोमिहतिभिर्विवभुर्विमुक्ताः एतद्भुजोष्मभ्रमणानिः सहयावकीर्णाः प्रस्वेदबिंदव
श्वारि नरेंद्र ललनाः ॥ ९९ ॥ आश्चर्यमस्य ककुभामवधीनवापदाजानुगाद्भुजयुगादुदितः प्रतापः व्याप तस्तदास्य विसारितस
प्रतं तु जन्मा च तुर्दशजगंति यशः पटश्च ॥ १०० ॥ ओदास्यसं विदविलं वितमस्य मुद्गमस्मिन्द्वयोर्निपतितां सवगम्य भैम्याः
स्वेनैवजन्यजनता न्यमजोगमत्तां सूसुतं प्रती गितविभावनमेव वाचः ॥ १०१ ॥ तुर्दशजगद्व्यापिनोः प्रतापयशः पठयोर्दर्श ।
नादेवाश्चर्यं अथवा कारणगुणानां कार्ये समवायस्य आवश्यकत्वात् जानु पर्यंत गामिनो भुजयुगादुत्पन्नस्य प्रता ।
पस्याति दूरदिक्प्रांतगामित्वादाश्चर्यं तथा सत्तासर्वदा शायेन दृस्तेन प्रसारिताः स प्रसत्वा स्तं तव स्तेभ्यो दृस्तपरिमाणेभ्यो
कारणेभ्यः समुत्पन्नस्य पटस्य चतुर्दशजगद्व्यापित्वान्महदाश्चर्यमित्यर्थः एवं विधः प्रतापवान् यशस्वी नान्यः कोपिनास्ती ॥
तिभावः सप्रतं तु संप्रत्यधुनेत्यमरः ॥ १०० ॥ औदास्यमिति जन्यजनता जन्यसमूहः स्वेनैव च वचनं विनात्मनैव लाभेमीमन्यं ॥
न्यपेअनजोगमत्तं पायया मासवितं कृत्वाऽस्मिन्नृपे निपतितां भैम्या दृशां औदास्यस्य संवृत्तबुद्धिरियति वर्णनेन तेपि अनव
लोकनेनौदास्यौ ज्ञानेतयाऽवलेवितां अस्य मुद्गं प्रेमराहित्यचिह्नं तां अवगम्य ज्ञात्वा आजानुविनोकपनोतं तवानना उपेक्षितं तन्त्रा
मजाद्भुसुतं प्रदितं प्रति इंगितविभावने चेष्टितज्ञापनमेव वाचः उपेक्षणाः उदास्तेत्युदासः पचाद्यनंतः ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् ॥ राम

का० ले०
११
२६

ओं श्रेनानामासेनलस्य शेषः भावीभविष्यति रक्तत्वादिति मेदुरत्वान्वोपकाकारनवरक्ताकोरकयुक्तत्वाच्च किमयं कोरकप्रकाशः पल्लवो।
नयनानवयुक्तो भेमीकर इति संदेहविषयत्वं योग्योपि दृष्टपिष्टस्तार्थः यतः श्रतमेष्ये लदास्येनहत सारः त्वदीमयुवनिर्माणो र्थ
हलोमध्यसंबंधीश्र हभागो यस्येवं भूतो वातुषार भानुर्मदः तस्य शोभामनुकारित दाकारं करिदं तज्जकं कणं तदेवांक स्थितं यस्य इति
दं तवलययुक्तो भेमीकरः तद् हित पल्लव इति पल्लवमध्येकरः सुवेन ज्ञाप्यते त्यर्थः तथाः स्त्रियः सामर्थ्यो देतवलयानि दधति
तज्जा इति हेभेमि तज्जः दृष्टा वनेजातेः प्रभंजनजनः वायुसंयोगात् लसन् लोवाजनं कुरंगमदेन कस्तूरिकया पंकिलं कलुषमपि श्रमां
बुतत्व मज्जनितं घर्मोदकं पाता अशोकं पास्यतिप्र पनेष्यती त्यर्थः किंभूतः सुरतांत मुद्गमस्मरतो वसानद्वर्षेणानितातमुत्कंठकेप

तज्जः अमांबुसुरतांत मुदानितांत मुत्कंठ केस्तन युगे तव संचरिष्णुः त्वं जन्य प्रभंजनजन्मः पथिकः पिपासुः पाता भुजं
गमदपंकिलमप्यशोकं १०९ एजा विधीमुवलभुजा मपि योगिनोय विधृत्क रा कमनिर्मलकांतिभाजः लक्ष्मीमनेन दध
तेनुदिनं विलोलिस्तनहाटकेः स्फुटे वराटकगौरगर्भाः ११० वैरिश्रियः प्रतिनियुद्धमना मुवन्तः किंचिन्न लप्स्यति धरावलयेकवी
रः सत्वामवाप्य निपतन्मदनेभ हंदस्पंदीनि तप्यतु मेहनिपिवन्निवायं १११॥ मोचितेतव स्तनतटे संचरिष्णुः संचरणशीलः त
त्या वेजनरूहादिकाकुल्पेन भूतोभवत्पथिकः नित्यमार्गस्थः अत एव पिपासुस्तषार्त्तः अन्यो पिपांथः कोहकितेदेशे संचरिष्णुरेवभूतकंट
कत्वात्तं गुभवन्तु दकमाप्याभावात्कर्दमयुक्तमपि जलं निर्विचारं पिबति १०९ एजेति ये विदुषीकराः भवेभुजा देवानां एजा विधी उपयोगिनः
तत्पराः तथा कमलेन दानसंबंधिना जलेन निर्मलकांतयः यश्च पद्मतुल्याः ते विधृत्करा अनेन राजानुदिनं प्रतिदिनं विलोलिस्तनहाटकेः सुव
र्णैः स्त्वालच्चीरूपते धारयति किंभूताः सुवर्णधारणाद्देवस्फुटः प्रकटो बीजको पास्तवन्नगोरगर्भाः गौरमध्याः पक्षा अपि देव एजा विधावुप
योगिनः स्फुटेन बीजकोपेन गौरमध्याः अतितरां हातायमि तिभावः ११० वैरीति यस्य राजा वैरिश्रियः वैरिराज्यलक्ष्मीः प्रतिनियुद्धमसि वैरि
भिः सह नियुद्धं नितरां युद्धमना मुवन्तः प्राप्नुवन्तः किंचित् किमपि नलप्स्यति नुप्यति यतः धरावलये एको वीरः शूरः युद्धमकृत्वैव वैरिभिर्दत्ताः
श्रियो लक्ष्मी अपि युद्धलाभ ममाप्यात् सा यमयत्नो अत्र भवात्वद्विषयेण मुहूर्त्यनितरां पततां येमदनेभवानां पास्पते तेषां हृदानि तेभ्यः स्पंदति

राम
२६

एतदिति धनुर्गुणकिणः आघातजः किणाः एतस्य भुजस्यास्तीति वज्रप्रसूतिकाष्ठेन तस्मात्समुज्ज्वलविक्रमाग्निः समुत्पन्नः यत्रापवह्निः तस्य चिक्कं
चिह्नमतो धमुलेखालच्छनं निश्चयमेव मार्गे लिङ्गं यथा धूमलेखया रिपूणां वामाक्षीसां हगंभुजेभ्यः अश्रुविश्राणनापरोदनवितरणाम्बुनातंप
तिवधादिस्मार्थः किंभूतया अरिपरिषद्वैरिसंघस्त्रीस्तनमध्यावस्त्रनिवृत्तिरूपोष्णः प्रमोजवेष्टस्ताः सा तया अन्नार्थ शङ्को निहन्ति
वचनः हृशोच्चा अरुणिजेनयति अतिप्रशेषमिति भावः अर्थो विषये परे वस्तुप्रयोजननिवृत्तिष्विति अमरः १०४ श्यामामीति तत्र यमुना
यां अधिमध्यदेशं मध्यदेशे कलिन्दतनयायां यमुनाम्भःशोभावलीमिव तां विलोकयितास्मि किंभूतां नामपानीं एवं मथुरास्त्रीणां यो
तैर्जलक्रीडाक्षालितैर्मृगमदैः कस्तूरीभिरिव श्यामा मोक्षितान तु स्वतः श्यामामित्यर्थः तया आश्रयो कालियस्य सर्पराजस्य महाह्रदेन
कृत्वा नाभिशोभामयातां रोमराजिः स्वतः श्यामापि मृगमदैः श्यामा मतरा कालियनागह्रदव्याजभोरसानाभ्या आभशोभा च मध्यदेशे च
तस्याङ्गुजारणे समुज्ज्वलविक्रमाग्निचिक्कं धनुर्गुणकिणः खलु धूमलेखा जाते यस्या रिपुरिपुस्त्रीस्तनकार्ष्ण्या अश्रुविश्राणनाय रिपुस्त्री
रहगंभुजेभ्यः १०५ श्यामामीक्षतां मृगमदैरिव माथुरीणां योतैः कलिन्दतनयामधिमध्यदेशं तत्राभकालियमहाह्रदनाभिशोभारो
मावलीमिव विलोकयितास्मि भूमेः १०६ गोवर्द्धनाचलकुतापिचयप्रचारनिर्वासितानि हि निधने सुरभिप्रसूने तस्मिन्ननेन सहनि
र्विशानि विशंके वृंदावने वनविहारकुतूहलानि १०७ भावीकरः करसहांकुरकोरकोपितद्रुलिपल्लवचयेतव सौम्यलक्ष्मः अत्र ते
न्त्ववासव दूतसार तुषारभानुः शोभानुकारिकरदंतलजकृतलीकः १०८॥ भवतीति अनेन सह कालिंद्यां जलक्रीडां कुरु इति भावः १०६
गोवर्द्धनेति हे मैमित स्मिन् श्रीकृष्णक्रीडयाति प्रसिद्धे सौरूपं वृंदावने तत्र वृंदावनं मथुरासमीपवर्ति देश गोपालसंघस्य वने वा त्व
मनेन राज्ञा सह निर्विशंकं सर्पादिभयरहितं यथा तथा पुष्पावचयादीनि वनविहारकुतूहलानि वनक्रीडाकौतुकानि निर्विशोपभुङ्क्ष्व निर्भ्र
ते गोवर्द्धननामाचलोपि रिस्त्वत्र वर्तमानाः कुलापिचयाः मयूरसंघास्तेषां प्रचारेण संचरणेन निर्वासितानि काशिताः अहयः सर्पाः
ल यस्मात्तथा घने निविडच्छायेतथा सुरभीणि सुगंधीनि प्रसूनानि पुष्पाणि यस्मिन् वृंदावने वनगिर्योः संज्ञायामिति कोरादित्वादीर्घः १०७।
भावीति हे मैमित साहं दावनस्य वल्लिपल्लवचये लताकिसलयवृंदमध्ये करस्य एव नवलतांकुरास्त एवकोरकाः संध्येव मरतस्य करः

का॰ मै॰ ११ टी॰ २७

वाराणसीति हे मे मिवाराणसी वसुंधरायां तन्निविष्टा तेन निष्ठेतेन मखभुजां देवानां या स्थितिः सा भुवने स्वर्गलक्षणे निवासः तत्रया स्थिति
र्लोकानां सा देवानां भुवने स्वर्गनिवासः इति वा स्वर्ग एव काशी मनुष्मिरित्यर्थः अत एव तस्मिन् काशीलक्षणे तीर्थे तत्संधिनिस्मृतिकृते
कादौ तीर्थे मुक्तकलेवराणां मुक्तिर्जातो भवति यद्धि काशी तीर्थमोक्षमेव स्यात् स्वर्गस्तादृक् तत्र त्यक्तशरीराणां नराणां स्वर्गलक्षणमे
व फलं भवेन्न मुक्तिस्तावद्भवतीति पुराणप्रसिद्ध्या द्वयमीत्यत्रयथा स्वर्गात्परं स्थितिं कं मुद्देमुक्तिव्यतिरिक्तद्वर्षा यश्रीहरु तत्पुन
पदं स्यानं कीदृग्वा हेतु कृते तु उभयतां अपि तु मुक्तिव्यतिरिक्तमन्यन्नास्तीत्यर्थः भूलोकेऽपि पारो मृतानां मुक्तिमात्रं स्वर्गफलं अस्य पिस्म
न्यत्र मितीर्थेतुल्याच्चेद्भवेत् तर्हि स्मृत्वा अपि मृतानां [illegible] स्वर्गे एवं भवेन्न तु मुक्तिस्तावद्भवति तस्मात् स्वर्गरूपे वैयं स्वर्गेऽपि सक्तदेहानां

वाराणसी निवसते न वसुंधरायां यत्र स्थितिर्मखभुजां भुवने निवासः तत्तीर्थमुक्तवपुषामत एव मुक्तिः स्वर्गात्परं पद
मुदेतु मुदेतु कीदृक् ११६ सायुज्यमृच्छति भवस्य भवाब्धियादस्तां पत्युरेत्य नगरीं नगराजपुत्र्याः । तन्नामिधानपटुमघोत्त
गीमवाप्य भीमो भवे भवति भाव शिवाख्यधातुः ११७ निर्विश्य निर्विरतिकाशिनिवासभोगान् निर्गम्य नर्म च मिथो मिथुनं
यथेच्छं गौरी गिरीशघटनाधिकमेकभावं प्राप्तौ मिथो त्रिजगत्पतिपंचताग्र्यं ११८ ॥ तदधिकं मुक्तिलक्षणं फलं युक्तमिति भावः

एतन्महिमा काशी खंडादौ पुराणे ज्ञातव्यः ११६ सायुज्यमिति हे भीमो भवे भैमि भवाब्धिः संसारस्य समुद्रस्तस्य यादो जंतुर्नगराजपुत्र्याः
पार्वत्याः वत्युर्भवस्य हरस्य सायुज्यमेकत्वमिच्छति प्राप्नोति किं कृत्वा तां नगरीमेत्य प्राप्य सद्य एवेति सप्रयुक्तस्य भावः सायुज्यमिति
तो भक्तस्य सततं स्वतारकमंत्रस्य तेः अभिधाने उपदेशे समर्थाक शिव अस्ति धातुरसमुद्भवीति धातुर्भूतेनाभिधानपटु मतोत्तकालार्थं भूयत्वेन
ह्रि भक्तिप्राप्यं भवति भाव शिव अस्ति भविरित्यनुप्रास नाशे धातुत्वं यथा प्राप्नोति अथ तनोति अथ तनीलुक् विभक्तेः कौमारीणां संज्ञा देहान्ते शिवः
परं तस्य तारकं व्याप्य दिशति इति भवाब्धि यादः भव सायुज्यमुक्तं ११७ निर्विश्येति काश्यां निश्चयेन वसति एवं शैलं काशीनिवासि मिथुनं स्त्रीपुं
स युग्मं कर्तृमिथो रहसि परस्परं निर्विरतिर्वैराग्यरहितं साभुरागं यथा तथा यथेच्छं यावदभिलाषं भोगान् सुकृतं दत्वा शेषं निर्विश्य अनुभूय त
पासिथ्यः यथेच्छं नर्म च वनविहारादिक्रीडां च यावज्जीवं निर्माय विधाय पंचतां देहांत समये अद्वैकाय संयोजनत्वापन्नौ गिरीशायो पैरस्मा

॥ ११८ ॥

तस्मादिति तस्मान्नृपादवतारितासौ इयं भैमी क्षितिपतिभिः राजभिः क्रमेण परिपाट्या गम्यमानं राजसंबंधिनं क्रमेण गम्यमानं राजाध्वानं ऐत्य तत्र चि वि
कानयने विमुक्ताः जन्याः निजचेष्टयैव अन्यापरानन्येण स्वव्यापारे ण वचनपरत्वे प्रवृत्तिविरत्वेन तस्या भैम्या भावो निम्रायस्तस्य बोधे ज्ञानं तं
नवयुवतां पण्डितत्वं व्याचष्टते स्म ज्ञापितवंतः स्तामनं नृपं प्रापयामासुरित्यर्थः अन्योपि भावबोधेन निजपाण्डित्यं प्रकटयति ११२ अथ इति भार
तीत्वस्य अन्यस्मन् स्मरूमं गस्त दृग्चलच त्वयं चेलनेत्रां भैमी प्रति अपरं भवोपि व्याचचक्षे हे त्वं जनवरमंजुनेत्रे सुंदरनेत्रे त्वं एतस्य काशिनृपतेः ल
क्ष्मी कायकं त्विमवेत्स अन्यतोणः मुत्वं जनय एतदीयाद्विल क्ष्मीभवेत्स्येति वा काशिकेत्यादिभयो गदर्शनात् इत्योपि काशिकाशब्दः ११३।
एतस्येति हे भैमि या काशी स्मरारेः हरस्य भवोत्तरणस्य संसारसमुद्रस्य तरणिर्नौ स्थानपेतत्वात् मंतरिक्षे मैनो कासा एतस्याः भवनिभुजोरा
ज्ञः राजधानी वंशपरंपरानिवासस्थानं संसारोत्तारणत्वमेवाह यांका शीत्वमागताः प्राप्ताः दुरितमरित चेतसोपि अतिपापिनो पि विरजं।

तस्मादियं क्षितिपतिक्रमगम्यमानमध्यानमेत्य तनपादवतारितासौ तद्भावबोधयुवतां निजचेष्टयैव व्याचक्षते स्म शिविकान
यने वियुक्ताः ११२ अथोपि अपरं प्रति भारतीतां त्वस्याच्युमरूचलच त्वयमाचचक्षे एतस्य काशिनृपतेस्त्वमवेत्स लक्ष्मीमन्यतोणः मु
त्वं जनय त्वं जनमंजुनेत्रे ११३ एतस्य वा निजभुजः किल राजधानी काशी भवोत्तरणधर्मरतिः स्मरारेः यामागता दुरितमरितचेतसोपि
पापनिरस्य विरजं विरजो भवंति ११४ आलोक्य भाविविधिकर्त्तकलोक सृष्टिंक [illegible] निरोहितिवराकपथैव रूद्रः नामैकयेति मिषमात्र
मयत्नयत्नांसंसारसागरतरीमसृजन्मुरारिः ११५॥ चिरकालसंचितं पापं निरस्य विरजोभवंति विगतरजोगुणाः सत्वप्रधानाः भ
वंति मोक्षं लभंत इति भावः धर्मतरीत्यनेन सर्वस्यानिवारणं सचितं न्यविरजसोभवंति अयस्मरूमं नइति क्षिसलोपश्च ११४ आलोक्येति
रूद्रः भावी निभविष्यंति विधिकर्त्तृकायाब्रह्मकर्त्तृकायाः लोकसृष्टेः कष्टानि दुःखानि आलोक्य विचार्य पराकृपयैव रोहितिआरोहीत्त्वब्रह्म
ललाटादुत्पन्नो रूद्रन्नब्रह्मणा किमितिरोदिषी ति पृष्टः सन् नाम मेच्छया रोहि मीति उक्तेन ब्रह्मणाकृतनामेच्छयामिषमात्रेप्रयत्नवस्तुमस्तु लोका
नां दुःखेहृत्वाऽसृदतनतु रुद्रनामेच्छयेत्यर्थः प्रयतः सरूद्रस्तांपुरीं संसारसागरतरीं संसारसमुद्रतारणीनौकां मोक्षदायिनीमसृजत काशीमाप
नस्य संसारदुःखानि पराभवं कर्तुं न क्षमं तिमोक्ष एव भवती तिभावः ऊरोहितिलुङ्माम्भ इति लुङ् ११५॥ श्रीप्रद्युम्नायनमः ॥ ॐ

का॰नै॰
९२ टी॰
१६

नानुरागएवानुददनुपरस्यरस्मिन्नतिमपं अन्तरक्तो भवेत्तामित्यर्थः एवंतांविवरतिकामा विभातेचयोमेनां किंभूतोभुवां सर्वविराजं अजोपितं गिरिशं आम्बुन्मारांकुंतंसोयं कोधंपरिचर्ययाशीघ्रमपनेतुं तत्र तस्यां पुरिकाच्यां भूतावतारोऽहेतनिवासो अतिसंद शे एवं दृष्ट्वा काशीस्थो लोकएवमेवं संभावयतीत्यर्थः अवतार्यतेनेनेत्यवतारो देहः कृतो देहः कृतो देहो याभ्यां इति वा अवे दृसौरितिकरणे घञ् एवमन्यत्रापिज्ञेयं १२१॥ ॥ कामेति हेमे मोकामानुशासनस्येवांत्स्यायनादिशास्त्रस्य शतेसुतरां अ धीतमध्ययनमस्यास्तीतिअधीतीसोयं राजा रेदः न तपदे स्तेनोमहत्तु एजयतु कीदृशो रूष्टायाः कुंजायाः अङ्जायाश्चरण योः कुंकुमपंकरागः कुंकुमलोहितिमातेन संकीर्णायाः शिताया चरणयतितस्यशंकरस्य चरणघातवशेन कुंकुमसंबंधाला

कामानुशासनशतेसुतरां अधीतीसोयं रहोनतपदेर्महतुस्तनौते रुष्टाद्रिजाचरणकुंकुमपंकरागसंकीर्णशंकरशशां ककलंककारेः १२२ एषश्रीशरणमनुदल्लत्वदनंगतापमालिंग्यकीर्त्तिचयचामरचारुचापः संयामसंगतविरोधिशिरो धिदंडखंडिचरमरसरेसेप्रसरत्प्रतापः १२३॥

28

हितायाः शशांककलाया श्चंद्रकलायाः अंककारैः प्रतिमलैः अंकं कुंकुमकुर्वती संककाराः क्वचित्वादारतात्वाकृतत्वह यौः एतन्नृणां श्वेतिभावः कलांकुरांभैरितिवापाठः अधीतमनेनेत्यधीतीश्छादिभ्यश्चेतीनिः तु योगेपारासनं इत्यत्र रूपस्यव त्विषयस्यकर्मण्युपोतिसप्तमी १२२ एषश्रीशरणमिति एषहेश्रीशरणत्वामालिंग्यत्वदनंगतापं त्वदीयमदनज्वरंतु द्विषयंवाति दिति एष्य कृत्यत्वश्रेष्ठकमितिवातुदतु हरतु किंभूतः कीर्त्त्याश्वापः समुत्पन्नत्वात्कीर्त्तिचयचामरेणकीर्त्तिसमूहरू पचामरेणचारुचापयेस्य सः तथा संग्रामसंगतामिलिता विरोधिनोवैरिणस्तेषांशिरोधिदंडाः कंधरादंडास्ताडयंत्यपेषी लाः चक्रमाख्याः शरास्तेस्तैःभ्रमात्वासम्यक्प्रसरंतितराविरुद्धः प्रतापोयस्यवीरानुरागिणपादियोषित इतिन्यायात् अतिपुरुष त्विनाप्रतापवत्त्वास्यलाभेनतवमदनज्वरः सामयत्वित्यर्थः अयंचविरुद्धमतापालिंगनेनतापशांतिरा श्चर्यकारिणीन्यत्तिथ तुर्थरसचापेचामरेभवतिशिरोधिःकंधरेत्यापीत्यमरः १२३॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ।

राम
१६

नेति हे मैत्रि यदि काश्याः स्वर्गापि स्याः ऽपि कुंबलेन त्वं न मन्दबुद्धिनेन प्रश्यासि न विप्वसिसितं हे मम मोनमस्तु हे तव मौनमिति काशीमहिमा
नेकाकथयितुं शक्यते इति तस्मात् मुदितपाणां मेघानां मेदुने धनुर्षस्य नेन्द्रेण राजन्वती सोऽराज्यवती अमरावती काश्याः सकाशात् बहिर्नाम
चेत्कनीयसितराऽल्पीयसितरा हीनतरा न स्यान्न भवेत् तर्हि तव निजया आत्मीयया प्रज्ञया मया ऽतितरां हितमाऽनुभूयाः अनुभवेनैव
काश्यकथने याकाशीतलः स्वर्गं भूमिरातितरां हीने त्यस्मिन्नर्थे तवानुभव प्रमाणमित्यर्थः एतद्वर्णनेन काशीमनुभूय अकाश्यमरावत्यादि
पोषं त्वाम्यस्विल समाटे नेहलीक्षेति भावः अतिशयेनात्पात्मीयं सौतीयमुनिप्रवाल्पया कनात्पादेपो अतितरां कनीयसी कनी
यसितरेतिघरूपे त्यादिनाद्वस्वः काश्याः पंचमी विभक्तिरिति पंचमी ११७ त्वामिति हे पन्मे त्वं ज्ञानाधिकाउत्कृष्टासि त्वादृशोका चिद्
दृष्टा नास्ति तस्मात्त्वम् अधिकाधिका काश्यां स्तुत्ता निपतितपरिचर्यादैनि पुराणानि कुर्याः अन्यकथनेन रापित्वं चिन्नेवं विधाकाशीतिपर्व

नष्टहृत्या स्त्रियदिन न्मम मौनमस्तु कथ्यानि ज्ञातमयेव तवानुभूत्या नस्यात्कनीयसितरा पुनर्नामकाश्या राजन्वती मुदिर
मन्दुनधन्वनाभृः ११८ ज्ञानाधिकासि स्तुतानधिकानि कुर्याः का शंपा किमन्यकथनेन रपियत्नमत्योः एकं जनाय सततो
भयदानमनपकृष्टो वेदत्रयमस्तमत्नमवारितार्थि ११९ अभर्तुरस्यरतिरेषि मृगाक्षि मृत्तो सौयं तवास्तु कुसुमायुधएष मर
त्तैः मालेन्वतानिवव्रवीं गिरिशोविराजमाराकुमाकुपरितत्तवलतावतारी १२१॥ कं काशीमाहात्म्यकथनेन किं कार्यं किं प्रयोजनं
काशीमाहात्म्यकथने अन्यमाहात्म्याकारणकथने किमपि प्रयोजनं नास्तीत्यर्थः अन्यस्यवस्तुनः कथनेति तावत्र काश्यांमृत्योः सका
शाज्जनाय सततं सर्वदा अभयदानमेकं अमत सन्न मोदत्व अपसन्नं वदति वर्त्ते निवारितान्पर्थितोजना याकाशाय त्रे व मूल मत्युत द्वितीयममृत
सन्नं उत्कसन्न भागीरथी नपं वदतिवर्त्ते यत्र स्थित्यायत्र तेयंगोगदके पीत्वा च मर्त्योऽपि अपयेना स्तीति अन्यत्र मत्यो भये भवति अत्र तु मरणा
नंतरं शिवसाम्यप्राप्ति निश्चयात्कृतकृत्याः प्रतीदन्ते मृत्यु प्रियमिवात्ति प्रियमिति वचनाम्यो सोरपेहितत्वाद्भयाभावः वदति रत्नाकमी
१२० अभर्तुरिति हे मृगाक्षि अस्या भर्तुर्भर्त्ता सा चाङ्गतिः काम्यपि पार्वतीभव सोयं प्रियः तत्रमृत्तैः शारीरधारीतु कुसुमायुध एवास्तु भवत्
त्वेप्यस्यरतिर्बुद्धिर्भव तु अस्मिं अतव कामभेदुद्धिर्भवत्वित्यर्थः अथ च शरीरधारिणी पार्वती रेव भव अयंत वमन्मनो दयकारित्वान्म

का॰ नै॰
११ टी॰
१९

इत्तीनमुपगन्त्वा अन्याहिवान पाणिं कुर्वन्नस्तीति निनरणशीलत्वात्कल्पद्रुमतुल्यः काशीश्वर एव विशेषज्ञस्तोतव्यः इति भंग्या सिद्धितं सर्व
न्यायिकः पात्रेष्वप्या अनापुडितमर्थ्यायं तस्मा देन गुणो ध्येति भावः देयाचिताय्याचितयोर्यथा संख्यं मतान् न रत्नम् अमृतं पुनः शेषः स्यात्
१२५॥ ॥ अस्माइति सर्वे नृपाः अस्मै नृपाय करं बलिं कस्मात्कथं न प्रविलरं तु प्रयच्छन्तु अप्यवादामम्भन्त्वा स्वामिनेऽस्मै हस्तकल्पनं वितरं
तु दासेन द्विस्वामिन दृश्यते देयं ते यद्यस्मात्तन्न विविधेपि करदाने खड्गः कृपाणः अस्यैव प्रतिभ टभटते राजानो देवा विना शक्ता लेविप्रोन दे
वेर शास्यदानं द्विविधमपि करं प्रवितरन्ति दृदेति तदा निजस्य कृपाणस्य दृस्तेन यो रणायदं तथा अस्यैव भवति तदाकुदः सन् स्ववले न
तान भिहत्य बलात्करं गृह्णात्येव न देवेत्य वित्तार्थं एवकारो दृस्तेग्रहोतस्वड्गे नरः शत्रुभीताः सन्तः ते बलिमस्मै प्रयच्छन्ति अप्यच हस्तीमत्वा
हस्तदानं प्रयच्छन्ति तर्हि त्वत एवाभयविधं करं गृह्णामीत्युक्त्वा बलात्करं गृह्णातीति भावः लोके अपि चैतन्नं प्रयच्छति तत्स्यबलात्का रेण लग्न करबन्धे
अस्मै करं प्रवितरं तु नृपान वस्मादस्यैव तत्र युद्धम्न्यतिभः कृपाणः देवाहृदाप्रवितरंति न ते तदेव ने दंहूया मृम्मकृपाणाकरग्रहण्य १२६
एतदलेः ज्ञाणिकृतामपि भूत्वा ग्रस्थशीयुक्तां रक्षसाक्षसैमापयद्धिः इक्यक्केवलनभ ऋमणप्रवाहे वीदेरलुप्यतसहस्रंहृगवेगे
वैः १२७ ॥ तद्भुर्ग … ब समेतलोक … भावे लोकनपरालपसो निरासे मानो तयागुणविरायदना हृतो सोतद्वदर्शनासदसि
उर्वशसैवमन्सौ। १२८॥ ते अस्येत्युपेतिषष्ठीसमासः १२९ एतदिति एतदलेः एतस्य सेनाभ्नतेवीहे रथ्येसदस्य हृगिदृत्तस्याः वी प्रतुच्चै
ख्रवास्तस्यगर्वः लुरात्मेषु भेमिनं स्यामिगगने चरामिवगंवा श्वमाहृशो न्यानविघातस्त्येवंरूपः अखेप्यात प्रविनाशितः किंभूते प्रवाहे भुवः लुरा
त्मेत्याः स्पर्शान्त रुपाणियान्याद्यविबिद्धितयः तेषांचाणिकतामपि क्षणमात्रं यास्याप्येता तामपि रथसाहंगगमने वशाद्समापय
द्भिः क्षणमात्रमपि खुरात्मेष्वभिमस्पृशद्भिरित्यर्थः तथा हृगभिर्नेत्रैः पेयाः सादरमवलोकनीयाः केवलं नभः क्रमणप्रवाहगगनगमनपरंपरा ये
षां वेगवशाद्लक्ष्यभूगमने केवलं नभसि क्रमणेवैषा वायुनां प्रवाहा संघाः इक्पेयाहृयाः श्रुतेवायुसंघाः शतदृरिवायोः स्ववेगत्वेप्य
वादत्वादेतेषां तुल्य वेगत्वं यद्वा द्युगन्ताश्चत्वरवायुरूपैर्वयोरप्यधिके रेवं विधेर्वा सहस्रहृगवेतिपाठे स्पर्शान्मानामित्यर्थः १३०॥ तदपि ने राम
तितस्यकाशीश्वरस्य वर्णना समयएव समेताः समागता लोकाः तत्र राज्ञो काशोर्पांशो भातस्यात्रवलोकनपरा अस्मै भेमीतं काशीश्वरं निवा १९

79

वक्ष इति तव उग्यो दुःसहो विरहो वियोगानलः तस्माद्दीपनदोषेण मस्य वक्षः वज्रायते वज्रवद् आचरते अतिदीर्णत्वाद् वज्रवद् दृढं कठिनं भव
तियतः पतनेन कुण्ठितानि भग्नानि शस्त्राणि यस्मिन् कुलिशमपि वह्निसंबंधाद् विदीर्णं न भवति पतनकुण्ठितशस्त्रं शस्त्रं च भवति त
स्मादेतद् वक्षो वज्रतुल्यं अथ च हीरकवद् आचरति हीरको पि वह्निसंबंधान्न स्फुटतीति प्रसिद्धिः शस्त्राणि च कुण्ठयति प्रियवाक्यानि स्त्री
णि येच्चान्यलोकज्ञातयः तानि वज्रेण लिख्यते वज्रेनान्यन्न लिख्यते इत्यादि ज्ञातव्यं सामुद्रिकलक्षणप्रसिद्धमेतस्य वक्षः इत्यर्थः अत
एवैतस्य भुजयोः तद्वत् लक्षणयोः कुदोमूलं तस्य कर्कशेन वा कुरेण यो भावः तज्ज्ञातयो वेन्नो भूतव वक्षः स्थलमूलप्रकोष्ठतया हेतुना
भुजेन समुत्पन्न तेजो वह्निः प्रतापरूपो ग्निः औरिवयनयनाङ्कुना नेत्रवाप्पेणापि न शमितिनशाम्यति विधुर के रं वनो ष्णं स्वभावात्कोर
णगुणानां च कार्ये समवायात् विधुदुपवक्षः स्थललक्षणस्य भुजकारणस्य गुणोक्तिः शांतस्वभावलक्षणस्तत्कार्यं भूतेप्रतापामा

वक्षस्तव दुःखविरहाक्षपि ना स्पदीर्णं वज्रायते पतितकुण्ठितशास्त्रशस्त्रं तत्कंदकं वलतया भुजयोर्न तेजो वह्निर्न मुह्यति विधून
मनोवुनापि ॥१२४॥ किंनत्र माजगति जायतिलक्ष संख्या स्तुल्यो पनीत पिककोस्तु फलोपभोगाः स्तुत्यस्तु कल्पविटपो फले
संप्रदानं कुर्वन्स एष विबुधानमलैकरत्नान् ॥१२५॥ वपि प्रतीयते यतः सर्वैरपि वितान्युग्गोपि न शाम्यतीति युक्तं वक्षसो वज्रत्वं स्याते ।
कठिनवक्षःप्रभववाहु समुत्पन्नो ऽस्य दुःखेः स्याम तापो वैरिणो हत्वापि न शाम्यति वैरिविनाशयनिःकृपोयमिति भावः त्वदुःखविरहविदारितहृदया
वण्यमेन मनुष्य खण्डेति भावः कंदलं तु कमालेस्याद् उपरागेन वा कुर इति भावः १२४ किंमिति तु त्यः समानउपनीतानाम् अन्तः पिको नाको किलानां
काकानां फलेः खलु उपभोगो जीवनवृत्तिः येरेवंविधा आम्नादयो लक्षसंख्याः तु माजगति भुवनमूर्ध्नि किं न जायते विद्यते अपितु विद्यत एव प
रं तु वर्णनीयानभवतोत्यर्थः तु पुनः अस्मत्लोकरत्नान् सुधेकजीविनो विबुधान् देवान् फलसंप्रदानं स्वीय फलानां दानपोषं कुर्वन् स एष कल्पविट
पो स्तुत्यः स्तोतुमर्हः अतिप्रसिद्धत्वे न वन्यन्हत्वाणां पिकाणां हीनजातीनां कंदवंद लाणां काकानां च तुल्यसंख्यात सामान्या पाट्यना दाते स्तवं त्वारा
आढ्यो न तु स्तुत्योः कल्पवृक्षस्तु रसौ पिको मरत जीवनम्याहे वेभ्य एव स्वफलानि ददानो विशेष शेन्वात्स्तोतुमर्हः इत्यर्थः अथ च पंडितम
हिष च तुल्य दानां सारतस्या ज्ञानी दचेतन दुष्कृतु त्या व हवो राजानः कतिन संतिपरयशेक दत्तोयं पंडितानम्य या चितं इत्तीन त्वामो दोष

का॰ नै॰ ११ टी॰ २० भवाप्तैस्सहितान्नाप्याप्यादीन् षष्ठे पराणीन्सन्ध्यानसमममसमं पंचसंख्यायोगित्वाविषमसंख्येकर्मेच गुणा स्वरूपादयः तां सूचयद्रूपिय
द्रूप्यानद्वयत्वेनप्रतिपादयंतोतिवा तथाशूद्रभावाः अतिगहनत्वाद्दुर्ज्ञेयमायागूढास्तिरह्ना सेवभावः सेनाययाकस्यापि
र्णं नहि हेयत्वेवस्तुनः सत्वमनंगीकुर्वतीतिवागूहेनेरद्धितोवासणाः सत्तालक्षणाभावोपि येतिलयापुंभांगीत्याकरणादिषडंग
युक्ताउपक्रमोपसंहारादिषड्विधतात्पर्ययुक्तोवावायमनियतवाग्रंगोपेतावायतोवाचोनिवर्तंत इत्यादिश्रुतिप्रामाण्याद्वाग्गो
चरस्वरूपं तथाचिज्ञोज्ञानस्यसमुद्रश्चिन्मात्रसार्वमोपिश्चेतितांनिः सीमश्रद्धासावानंदश्चैवंभूतं परमात्मस्वरूपमात्मलक्षणनवमद्

20

श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालंकारहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे
जितेंद्रियचयं मामल्लदेवी च यं शृंगारामृतशी
तगावयमगादेकादशस्तन्महाकाव्ये
चारुणि नैषधीयचरिते सर्गो
निसर्गोज्ज्वलः १३०
॥ ॥ ॥
॥

अयं दार्ष्टांतरूपं एकमेवाद्वितीयं ब्रह्मेति श्रुतिप्रामाण्याद्द्वितीयमेकं ब्रह्मरूपं परमपुरुषमुद्दिश्य तात्पर्यं तत्रैव परब्रह्मस्वरूपे परमपुरु
षतात्पर्यविषयस्याएवं भवतामभवति अनंतं सुरवर्त्मखमित्यमरः आपणवाप्यमितिचातुर्वर्ण्यादित्वात्स्वार्थे ष्यञ् पुंभांगीत्येगगात्रे
नीडीपउपनिषत्पदेषु पुंभांगेवु पुंभांगीः १२९॥ ॥ श्रीहर्षमिति शृंगारलक्षणस्यामृतस्य शीतगौश्चंद्ररूपे शीतगोर्भावि राम
नवमस्कं १३० ॥ इति श्रीवेदरकरोपनामकश्रीमन्नरसिंहपंडितात्मजनारायणकृते नैषधीयप्रकाशे द्वाविंशःसर्गः समा २०
प्तश्चेदं पर्वोर्णम् लक्ष्मीनृसिंहौ विजयतेतराम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

से चकार अन्यायवलोके नैनैवं निराकरणं जातमित्यर्थः तथा गुणविरागिति द्विगुण्या भूतां सदसि द्विजसभायां मघस्थाने नो अभिमानवान् अ
सोऽस्मनाहतोऽवज्ञातस्तत्तस्मात् ऊर्द्धं सैवाकीर्त्यै नमस्त्रो म्लानिवशात्कालिमानं भामरत्नथ्यैः गुणिना द्विजसमर्द्धं कृतावज्ञाभिमा
नितोऽर्यशसे भवति न तु मत्तेन कृतानितासे उपसर्गादस्यात्यसो रितिलक्ष्मरासइति क्वचित्पाठः ॥ २२८ ॥ ॥ सेति साभेमो एवंभूत
नलक्षणं एकरूपमतुलद्वीकृतं भूयो निशाये नवकु चात्पर्यं तत्पराभयनलएव तात्पर्यं यस्याः एवंविधा भूत्वा उपनिषदोरहस्यभूतायाः श्रु
तेः उपमा यस्याः एवंविधोपनिषत्तुल्या आसीत् किंभूता सा तेजसा सभ्या स्तोकाज्ञ स्थितः निखिलाः सकला महत्तत्त्वदेवाः पार्थिवाश्चरा
जानः तानाप्यप्राप्येतत्समीपं गत्वा समं युगपत्त्यजंती गृहाण्यो न लविषयमनुरागं गोपयंती किंभूतान्तेतानन्ततानाम द्भी अप्राप्यै
तमपरावानन्तत्पादिष्टभाजः स्वयंवरकाले समागतान् देवभाजो वहु संपदेवा तथा चित्तेन चेतसा आपणानुयोगे भीमा प्रभिला विणः त

मानंता नाप्यतेजः सत्वनिखिलमहत्पार्थिवान् दिष्टभाजश्चित्तेनापरानुपस्तान्समसमगुणान्संचतीग्रहभावा पारेवामनतिरूपं
रूपमनुविदं मोघिमेकं प्युभोगीमिः सीमानंदमासी उपनिषदुपमानत्परीभयमपः ॥ २२९ ॥

21 पात्रसमगुणानस्तुल्यसौंदर्यो द्विगुणान्न परस्मात् कुतोऽधिकान् पुनः किंभूता सा प्रभुभोगीसुंदरीति किंभूतं पुरुषं पारेनागवर्तिरूपं वाचः
पारेपरतीरे वर्तनशीलं वागगोचरं एवं यतु मनसां सौंदर्यं यस्य अतिसुंदरं तथा विदं मोघि ज्ञानसमुद्रं सकलशास्त्रपारंगतं पा
निःसीमानंदं अपरिमितानंदं सर्वेत्साहशक्तियुक्तं भैमोभापि निश्चया तानिः सीमानंदं एकं मुख्यं निःसीमानंदं यथा तथा तत्पर
भूयतिवासमं प्राप्येतिवासममाषा जैषवइतिवामया राज्यलक्ष्म्या सह वर्तमानमिति पुरुषविशेषणं वा उपनिषद पितॄननेना
काशेन सहितास्तानंतानं तत्पादिष्टभाजः कालसहितान् चित्तेन मया नेसमं मार्ग आशाज्ञ कादिभ्यो जोदिश्च अनेकाकान् समु
गत्य संत्यं रूपरसगंधादिगुणयुक्तान् तथा वेणोलिकादिक्रियाप्रसिद्धान् आप्या उदकजन्याः यदा तेजसाः दहा पीः आप्यते
जसौ सवायः नोशरहितान् आप्यतेजोसिचेवेनाकाशेन सहितान् तनिखिलमहत्पार्थिवोक्षतान् पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशका
लदिग्मनोलक्षणान् नवैषां दार्थान् युगपदके तत्प्रतिपादनेन निराकुर्वंती आविष्यमानांतां विषयेषां ते नंतो नित्याः सामान्यविशेषस